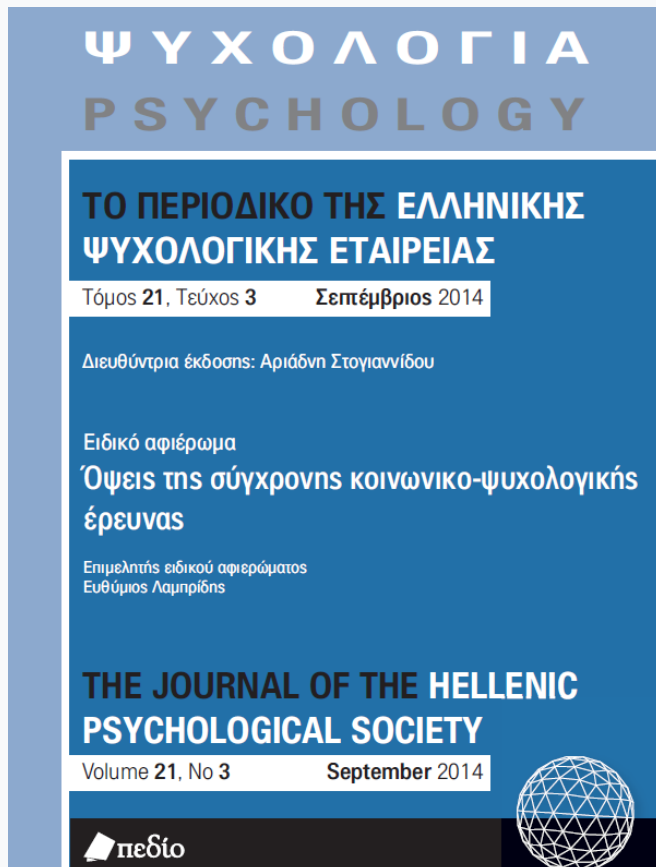

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 21, No 3 (2014)

Greece, a stake for memory and oblivion: pride, trauma and sham

Άννα Μαντόγλου

doi: [10.12681/psy_hps.23280](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23280)

Copyright © 2020, Άννα Μαντόγλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Μαντόγλου Ά. (2020). Greece, a stake for memory and oblivion: pride, trauma and sham. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(3), 262–285. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23280

Ελλάδα, διακύβευμα μνήμης και λήθης: Περηφάνιας, τραύματος και ντροπής

ANNA ΜΑΝΤΟΓΛΟΥ¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση του ρόλου της ηλικίας, του φύλου, της ενδο-εθνικής ταύτισης και της πολιτικής τοποθέτησης στην ανάκληση του αναπαραστασιακού εκούσιου (=μνήμη) και ακούσιου (=λήθη) ιστορικο-εθνικού παρελθόντος της Ελλάδας, σε συνθήκες περηφάνιας, τραύματος και ντροπής. Στην πειραματική έρευνα πεδίου συμμετείχαν 254 άνδρες και γυναίκες διαφορετικών ηλικιών οι οποίοι, μετά την ανάγνωση κειμένου που παρουσίαζε συνοπτικά το παρελθόν της Ελλάδας -απομονώνοντας γεγονότα είτε περηφάνιας είτε τραύματος είτε ντροπής-, σημείωναν τρία γεγονότα που επιθυμούν να θυμούνται και τρία γεγονότα που επιθυμούν να ξεχάσουν για πάντα από την ιστορία της Ελλάδας. Το ενδιαφέρον εύρημα στην παρούσα μελέτη συνδέεται με την ανάδυση τεσσάρων εκούσιων και ακούσιων οργανωτικών αρχών σκέψης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας: α) μιας ισχυρής και κυρίαρχης μνήμης, β) μιας ηγεμονικής μνήμης περηφάνιας, γ) μιας τραυματικής λήθης, και δ) μιας λήθης ντροπής. Οι παραπάνω τρόποι σκέψης είναι συναινετικοί και δεν εξαρτώνται ούτε από την ηλικία ούτε από το φύλο ούτε από την πολιτική ταυτότητα ούτε από την ενδο-εθνική ταύτιση των συμμετεχόντων. Οι όποιες διαφορές στην πρόσληψη του ιστορικού παρελθόντος αφορούν «ατομικές διακυμάνσεις» και όχι εθνικές συλλογικές κατασκευές. Το αποτέλεσμα αυτό συνάδει με την ιδέα μιας «υπερκείμενης», «επιτακτικής» ή «ηγεμονικής» εθνικής ταυτότητας, η οποία κατασκευάζεται έναντι άλλων εθνικών ταυτοτήτων και «επιλέγει» στρατηγικά -θεσμικά και επικοινωνιακά- να θυμάται ένα θετικό, ένδοξο κυρίαρχο και ηγεμονικό παρελθόν, που κάνει τα μέλη της ενδο-ομάδας να αισθάνονται υπερήφανα, ενώ αποφασίζει να μην επικοινωνεί το τραυματικό (=λήθη φάρμακο) και κυρίως το ντροπιαστικό παρελθόν της (=λήθη φαρμάκι).

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνικές αναπαραστάσεις, Ιστορική μνήμη, Ιστορική λήθη, Εθνική ταυτότητα.

---

1. Διεύθυνση: Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Λεωφόρος Συγγρού 136, 17671, Αθήνα. Τηλ.: 2104941965 & 6976569076. E-mail :madoglou@panteion.gr & madoglou@gmail.com

1. Εισαγωγή

Το ιστορικό παρελθόν ενός έθνους-κράτους συναπαρτίζεται από ένδοξα γεγονότα που κάνουν τα μέλη του περήφανα και από γεγονότα τραυματικά, ταπεινώσης και ντροπής που συνοδεύονται από έντονες συγκινήσεις και αρνητικά συναισθήματα. Τα πρώτα συγκαταλέγονται στα γεγονότα εκούσιας μνήμης ενώ τα δεύτερα στα γεγονότα ακούσιας μνήμης ή διαφορετικά κοινωνικής «λήθης» ή σιωπής.

Το περιεχόμενο της ιστορικής μνήμης προσδιορίζεται από τα «μοναδικά» ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος που καθόρισαν την εθνική ομάδα, επιφέροντας θεμελιώδεις –θετικές ή αρνητικές– αλλαγές στην ύπαρξη και τη λειτουργία της. Τα γεγονότα αυτά, γνωστά μέσα στο χρόνο και το χώρο, διατηρούνται κατά τρόπο συνοπτικό και σχηματικό, ενώ είναι σύντομα και γενικόλογα (Halbwachs, 1968/2013). Τα άτομα δεν θυμούνται τα εθνικά ιστορικά γεγονότα, εφόσον δεν τα έζησαν και δεν ήταν μάρτυρες σε αυτά. Η μνήμη που έχουν δεν είναι βιωμένη, είναι καταγεγραμμένη στην ιστορία. Τα ιστορικά γεγονότα τα άτομα τα διαβάζουν στα βιβλία, στις εφημερίδες, τα διδάσκονται στο σχολείο και τα μαθαίνουν μέσω αυτού που αποκαλείται «θεσμική μνήμη» (Μπούσχοτεν, Βερβενιώτη και συν., 2008), «δημόσια ιστορία» (Φλάισερ, 2008) ή «θεσμοθετημένο παρελθόν» (Φραγκουδάκη & Δραγώνα, 1997). Ενδέχεται, βέβαια, μερικά γεγονότα, της σύγχρονης κυρίως ιστορίας, να τα πληροφορούνται από τις αφηγήσεις και τις μαρτυρίες ανθρώπων που είχαν κάποια ανάμειξη σε αυτά ή ακόμη να έχουν αυτοβιογραφικές εμπειρίες. Σε κάθε περίπτωση, η μνήμη αναδύεται από τις μαρτυρίες της ιστορίας, τις συνθήκες, τις παραδόσεις, τον αφηγηματικό λόγο, τις χειρονομίες, τις πρακτικές, τα μνημεία, τα μουσεία, τα διάφορα αναμνηστικά, τις επετειακές τελετές, τις παρελάσεις (Connerton, 1989). Όλα αυτά λειτουργούν ως πραγματικοί «τόποι μνήμης» (Nora, 1986), ως «τεκμήρια» που εσωκλείουν την ιστορία ενός παρελθόντος, ως μνημοστρατηγικές και τεχνικές ενθύμησης του παρελθόντος στο παρόν (Madoglou, 2008, 2009), δίνοντας τη δυνατότητα αντίστασης στη λήθη και βοηθώντας τη μνή-

μη και τη συνέχειά της μέσα στο χρόνο και το χώρο (Simonon, 1982).

Σ' αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούμε στην *κοινωνική διάσταση της μνήμης*, που παραπέμπει σε μια επιλεκτική κατασκευή του παρελθόντος στο παρόν (Bartlett, 1932/1954. Halbwachs, 1925/1994, 1968/2013). «*Η ανάμνηση, επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Halbwachs, είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό μια ανακατασκευή του παρελθόντος με τη βοήθεια δεδομένων που δανειζόμαστε στο παρόν, ανακατασκευή την οποία έχουν προετοιμάσει άλλες ανακατασκευές που έχουν δημιουργηθεί σε προηγούμενες εποχές κι απ' όπου η εικόνα του παρελθόντος έχει προκύψει ήδη παραλλαγή*» (1968/2013, σ. 94). Η μνήμη είναι μια σύνθετη ανακατασκευή της πραγματικότητας και μπορεί να ορισθεί ως ένα σύνολο –συνειδητών ή μη– ενθυμήσεων βιωμένων γεγονότων ή γεγονότων που μεταβιβάστηκαν μέσω των πρακτικών, της αφήγησης ή της γραπτής επικοινωνίας. Είναι ό,τι μένει από το παρελθόν και κληροδοτείται στις επόμενες γενιές. Ξεκινά με την «εγγραφή»/«ανάγνωση» των αρχικών εμπειριών και εξελίσσεται με την απλοποίηση, την τροποποίηση, την ανατροφοδότηση ή την διαγραφή τους κατά τη διαδικασία ενσωμάτωσης νέων εμπειριών και προσπάθειας ερμηνείας τους υπό το πρίσμα του παρόντος.

Η ιστορική μνήμη αφορά την *κατασκευή* του παρελθόντος ενός έθνους-κράτους από τους ειδικούς/ιστορικούς, η οποία φιλτράρεται από τον αναπαραστασιακό λόγο της ιστορίας και εξομοιώνεται με το περιεχόμενο της θεσμικής μνήμης (Clémence, 2002. Roussiau & Renard, 2003. Viaud, 2003), που στοχεύει στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας και στην ομαλή λειτουργία των μελών της εθνο-ομάδας. Σύμφωνα με τους Dragonas και Bar-On (2000), το σύγχρονο σχολείο προάγει κοινές ιστορικές μνήμες και μύθους καταγωγής και αποτελεί ένα μηχανισμό καλλιέργειας και αναπαραγωγής των χαρακτηριστικών που διακρίνουν τις εθνικές ιδιαιτερότητες και διαφορές. Ωστόσο, τα κοινωνικά υποκείμενα (άτομα ή ομάδες) κατασκευάζουν τις ιστορικές τους μνήμες και αναπαριστούν το ιστορικό τους παρελθόν στη βάση των ταυτοτικών τους ιδιαιτεροτήτων. Η ιστορική μνήμη μεταλλάσσεται σε αναπαραστασιακή μνήμη

του παρελθόντος στο παρόν (Clémence, 2002) για ταυτοτηκών επικεντρώσεων. Σε αρκετές περιπτώσεις, όμως, η θεσμοθετημένη ιστορική μνήμη εξομοιώνεται με την αναπαραστασιακή κοινωνική μνήμη, διασφαλίζοντας την ομαλή λειτουργία της ομάδας (Roussiau & Renard, 2003).

Το κοινωνιοψυχολογικό ενδιαφέρον στη μελέτη της κοινωνικής μνήμης αναδύεται μέσα από τη συνάρθρωσή της με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Η κοινωνική μνήμη αντιμετωπίζεται από αρκετούς κοινωνικούς ψυχολόγους ως αναπαραστάσεις του παρελθόντος (βλ. ενδεικτικά, Haas & Jodelet., 1999. Μαντόγλου, 2010α. Laurens & Roussiau, 2002). Κοινωνική μνήμη και κοινωνικές αναπαραστάσεις συνδέονται με διαδικασίες κοινωνικής και συμβολικής αν-οικοδόμησης και συν-οικοδόμησης της πραγματικότητας και αφορούν μορφές «κοινωνικής σκέψης», που κατασκευάζονται στο πλαίσιο επικοινωνιακών δικτύων και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Η αντικειμενοποίηση και η επικέντρωση αφορούν δύο συμπληρωματικές διεργασίες για την οικοδόμηση του αναπαραστασιακού αντικειμένου (Moscovici, 1961/1976), αναδεικνύοντας τη σχέση του με το παρελθόν και συνδέοντάς το με την κοινωνική και ιστορική του διάσταση (Rouquette, 1997). Μέσω της αντικειμενοποίησης, το κοινωνικό υποκείμενο επιλέγει, απλοποιεί, σχηματοποιεί, συμπυκνώνει έννοιες και φαινόμενα, ενώ η επικέντρωση συμβάλλει στην ενσωμάτωση του αναπαραστασιακού αντικειμένου στο προϋπάρχον σύστημα κατηγοριών, σημασιών, πεποιθήσεων, αξιών, κανόνων και ενδιαφερόντων του. Η κατασκευή των κοινωνικών αναπαραστάσεων προϋποθέτουν μια προηγούμενη εμπειρία και βρίσκονται «υπό τον έλεγχο της μνήμης» επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Moscovici (1981).

Μνήμη και λήθη

Γεγονότα και εμπειρίες του παρελθόντος επιλέγονται, τροποποιούνται, παραμορφώνονται, αποσιωπούνται ή/και «λησμονιούνται», στη βάση των ενδιαφερόντων, των αξιών και των συνθηκών του παρόντος. Η λήθη δεν είναι αντίθετη στη μνήμη, είναι η προϋπόθεσή της (Halbwachs, 1968/2013). Η αποσιώπηση κάποιων γεγονότων προ-

στατεύει την ταυτότητα και συμβάλλει στη θεραπεία των κοινωνικών τραυμάτων (Cubitt, 2007). Η λήθη λειτουργεί ως «απαραίτητη» στρατηγική για τη συνεκτική ανασυγκρότηση του παρελθόντος και τη διατήρηση της θετικής ταυτότητας. Αναφερόμαστε στην κοινωνική διάσταση της λήθης - και όχι σε μια παθολογία της μνήμης-, η οποία παραπέμπει σε μια επιλογή του παρελθόντος: μιας «καλής» και μιας «κακής» μνήμης. Η «κακή» μνήμη συχνά χαρακτηρίζεται και ως κοινωνική λήθη, η οποία διακρίνεται στη λήθη «φάρμακο» και τη λήθη «φαρμάκι» (Haas, 2000. Madoglou, 2010. Μαντόγλου, 2010α). Η λήθη «φάρμακο» γίνεται αντικείμενο επικοινωνίας και λειτουργεί ανακουφιστικά, ευεργετικά και κατευναστικά για λυπητερά και τραυματικά γεγονότα, για αναμνήσεις που βαρύνουν, «γιατρεύοντας» τη θλίψη. Η λήθη «φαρμάκι» περιβάλλεται από σιωπές και παραπέμπει σε μια προσπάθεια να εξαφανιστεί ή να διαγραφεί οποιοδήποτε ίχνος μνήμης τραυματικών, ντροπιαστικών γεγονότων ή γεγονότων που οδηγούν σε ενοχές, που φαρμακώνουν/δηλητηριάζουν. Και στις δύο περιπτώσεις στόχος της κοινωνικής λήθης είναι η διασφάλιση της ταυτότητας του κοινωνικού υποκειμένου, δίνοντας ώθηση στην ομαλή συνέχιση της ζωής του.

Η λήθη δεν υπάρχει, εφόσον αναφερόμαστε σε μια βιωμένη πραγματικότητα. Αυτό που υπάρχει είναι οι πολλαπλές μνήμες. Η κοινωνική λήθη έχει άρρητο και ακούσιο μνημονικό περιεχόμενο. Η λογοκρισία της μνήμης, οι συλλογικές «αμνησίες», οι σιωπές, η πάλη για την κυριαρχία των ένδοξων αναμνήσεων είναι στρατηγικές διαχείρισης της μνήμης. Ο Forges (1998) μελέτησε τον τρόπο με τον οποίο τα βιβλία της ιστορίας στη Γαλλία παρουσιάζουν το παρελθόν της και επεσήμανε ότι παρατηρείται μια επιλογή των γεγονότων που καταγράφονται, των αποσιωπήσεων και της σημασίας που τους αποδίδονται. Αυτοί που γράφουν και μεταβιβάζουν το παρελθόν ενδιαφέρονται περισσότερο για την κατασκευή συγκεκριμένων μνημών του παρελθόντος παρά για την ίδια την ιστορία. Οι μεγαλύτερες γενιές «υποχρεώνουν» τις νεότερες να υιοθετήσουν τις συμβολικές αναφορές της ομάδας. Η διδασκαλία της ιστορίας στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος αποσκοπεί

στην παρουσίαση ενός ένδοξου ιστορικού παρελθόντος, με τους προγόνους μας να δίνουν μάχη και να θυσιάζονται για την ελευθερία και την ανεξαρτησία, και δε λείπουν οι συνεχείς διαβεβαιώσεις για την πολιτισμική ομοιογένεια στο χώρο και το χρόνο (Φραγκουδάκη & Δραγώνα, 1997), ενώ υποβιβάζεται ή αποσιωπάται το τραυματικό παρελθόν.

Αποτελέσματα ερευνών πάνω στις αυτοβιογραφικές μνήμες (Madoglou, 2008, 2010. Μαντόγλου, 2011) έδειξαν ότι υπάρχουν γεγονότα που τα άτομα θέλουν να θυμούνται και άλλα που δηλώνουν την επιθυμία να ξεχάσουν ή καλύτερα να μην είχαν συμβεί. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι στα πρώτα ανήκουν ο πρώτος έρωτας, ο γάμος, η γέννηση του παιδιού ή η αγορά κάποιου ακινήτου, ενώ στα δεύτερα οι αποτυχίες, ο βιασμός, η προσβολή, ο θάνατος κάποιου αγαπημένου προσώπου, μία αρρώστια ή η ανεργία. Στη λήθη «φάρμακο» του αυτοβιογραφικού παρελθόντος περιλαμβάνονται θλιβερές εμπειρίες, όπως κάποιο ατύχημα, μια ασθένεια ή η απώλεια αγαπημένου προσώπου που αφορούν ενθυμώσεις που πληγώνουν αλλά δεν αποβαίνουν απαγορευτικές ώστε να μην αποτελούν θέμα συζήτησης ή επικοινωνίας. Εμπειρίες «ταμπού» που στιγματίζουν, ντροπιάζουν και ενοχοποιούν το άτομο, όπως ο βιασμός, η φυλάκιση ή η χρήση ουσιών, περιέρχονται στη λήθη «φαρμάκι» και αποσιωπούνται. Αυτό συμβαίνει για τη διασφάλιση της ατομικής ταυτότητας.

Η εύρυθμη λειτουργία της μνήμης, εκούσιας και ακούσιας, εκτός του ατομικού/προσωπικού επιπέδου διευρύνεται και σε συλλογικό (Haas & Lévassieur, 2013), ιστορικό (Μαντόγλου, 2010β. Μαντόγλου & Μερίστα, 2010) ή παν-κόσμιο επίπεδο (Madoglou, Melista & Liaris-Hochhaus 2010). Ένα ιστορικό γεγονός κοινωνικής λήθης είναι το ολοκαύτωμα. Γεγονός τραυματικό που δημιουργεί ενοχές και οι Γερμανοί δηλώνουν την επιθυμία να μην είχε συμβεί, να το διαγράψουν από τη μνήμη τους. Αντίθετα, η πώση του τοίχους μεταξύ του ανατολικού και δυτικού Βερολίνου συμβολίζει την εθνική ομοψυχία και ανήκει στα γεγονότα μνήμης. Οι Γερμανοί «αρνούνται» να αναφερθούν στο ολοκαύτωμα, σε αντίθεση με τους Έλληνες (Madoglou, Melista & Liaris-Hochhaus 2010) και τους γαλλό-

φωνους Ελβετούς (Deschamps, Paèz & Pennebaker, 2001), ενώ τονίζουν το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την ένωση της Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας. Επίσης, οι Γερμανοί συγκεντρώνουν τις περισσότερες αρνήσεις (=«χωρίς απάντηση») στα γεγονότα κοινωνικής λήθης. Οι Γερμανοί καλύπτουν με μία συστηματική σιωπή την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αποφεύγοντας τήν αναφορά στο ολοκαύτωμα, το ναζισμό και το Χίτλερ. Αυτή η σιωπή λειτουργεί ως κοινωνικός αμυντικός μηχανισμός που στοχεύει στη συναισθηματική εξάλειψη του παρελθόντος (Marques, Paèz & Serra, 1997. Rousso, 1999). Σύμφωνα με την Haas (2007), η σιωπή (= απόκρυψη) παραπέμπει σε μια ηθελημένη, σκόπιμη αντίδραση για να μη μαθευτεί η «απαγορευμένη» αλήθεια ή το «μυστικό» του κοινωνικού υποκειμένου, μέσω της επικοινωνίας του στον κοινωνικό «άλλο».

Η έρευνα της Μαντόγλου (2010β), που μελετούσε το αναπαραστασιακό ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας, έδειξε ότι η μικρασιατική καταστροφή, οι παγκόσμιοι πόλεμοι, η κατάληψη της Κύπρου είναι τραυματικά γεγονότα που συνδέονται με το θάνατο, τον ξεριζωμό και την απώλεια εθνικών εδαφών, και ανήκουν στα γεγονότα κοινωνικής λήθης. Ο εμφύλιος πόλεμος και η δικτατορία ανήκουν επίσης στα γεγονότα κοινωνικής λήθης. Ενώ τα πρώτα είναι τραυματικά και πληγώνουν, τα δεύτερα εγείρουν, επιπλέον, αισθήματα ντροπής. Τέτοιου είδους γεγονότα του παρελθόντος ενδυναμώνουν τη διάκριση της λήθης σε «φάρμακο» και «φαρμάκι». Τα πρώτα συζητούνται και μας «διδάσκουν», τα δεύτερα πρέπει να «ξεχαστούν» για να μπορέσουν να συνεχίσουν τα άτομα να ζουν ειρηνικά στο ίδιο έθνος και να διατηρήσουν μια συνοχή και μια αλληλεγγύη έναντι των άλλων εθνών.

Οι ενδο-εθνικές συγκρούσεις, όπως είναι οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι δικτατορίες, διχάζουν τον πληθυσμό ενός έθνους-κράτους και δημιουργούν ένα κλίμα τρόμου και αβεβαιότητας που διαπερνά την καθημερινή ζωή των ατόμων. Τα αισθήματα αυτά αναδύονται μέσα σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο που προστάζει το διωγμό, τη φυλάκιση και τα βασανιστήρια –σε αρκετές περιπτώσεις μέχρι θανάτου– των ατόμων

διαφορετικής πολιτικής και ιδεολογικής τοποθέτησης. Ο «εχθρός» αφορά άτομα που ανήκουν στο ίδιο έθνος αλλά πρόσκεινται σε διαφορετικό ιδεολογικοπολιτικό χώρο. Ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος του 1936 που κατέληξε στην ήττα των αριστερών και φιλελεύθερων δυνάμεων και τη νίκη των εθνικιστών του στρατηγού Φράνκο (Aguilar, 1997. Iiguez, Valencia & V zquez, 1997), το στρατιωτικό πραξικόπημα που επιβλήθηκε στη Χιλή από τον Πινοσέτ το 1973 (Lira, 1997), ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος της περιόδου 1946-1949 (Μπούσχοτεν, Βερβενιώτη & al., 2008) και το στρατιωτικό πραξικόπημα του συνταγματάρχη Παπαδόπουλου το 1967 (Μαντόγλου, 1995/2011) είναι τραυματικά γεγονότα ενδο-ομαδικής/ενδο-εθνικής σύγκρουσης που ταξινομούνται στην κοινωνική λήθη «φαρμάκι».

Μνήμη και ταυτότητα

Η μνήμη είναι ένας μηχανισμός επιλεκτικής εγγραφής του παρελθόντος στο παρόν για την κατασκευή της ταυτότητας που διασφαλίζει τη συνέχεια και τη συνοχή της ομάδας στο μέλλον (Gaskel, 2001). Η επιλογή των στοιχείων που θα διατηρηθούν στη μνήμη του κοινωνικού υποκειμένου εξαρτάται από τις πεποιθήσεις, τις στάσεις το ιδεολογικό και αξιακό σύστημα που έχει εσωτερικεύσει κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησής του και κατασκευής της ταυτότητάς του. Τα άτομα, οι ομάδες, οι κοινωνίες, τα έθνη επιζητούν την απόκτηση και διατήρηση μιας θετικής ταυτότητας και την αύξηση της αυτο-εκτίμησής και ετερο-εκτίμησής τους.

Οι κοινωνιοψυχολογικές ταυτότητες που θα κατασκευάσει το κοινωνικό υποκείμενο προσδιορίζουν την επιλογή του παρελθόντος και *vice versa*. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την εθνική ταυτότητα, η οποία υπερέχει των άλλων ταυτοτήτων, είναι δηλαδή υπερκείμενη (Halbwachs, 1968/2013), «επιτακτική» (Duveen & Lloyd, 1990), «ηγεμονική» (Moscovici, 1988), και λειτουργεί ως ομπρέλα που

στεγάζει όλες τις υπόλοιπες «περιφερειακές» διαφοροποιημένες «τοπικές» ταυτότητες. Τα μέλη ενός έθνους-κράτους μοιράζονται την ίδια εθνική ταυτότητα που τους συνδέει με το παρελθόν τους, μοιράζονται δηλαδή κοινά χωρικά πλαίσια, κοινή πολιτισμική κληρονομιά, κοινές εμπειρίες, κοινές ιστορικές μνήμες, κοινούς αγώνες για την ανεξαρτησία τους (Hobsbawm, 1990. Licata, Klein & Gély, 2007. Smith, 1991). Ιστορία και μνήμη στο πέρασμα των χρόνων και των αιώνων χτίζουν σταδιακά την εθνική ταυτότητα, που οι εκάστοτε εθνοομάδες θα αποκτήσουν και θα κληθούν να διαχειριστούν. Καταβάλλονται προσπάθειες ώστε τα μέλη ενός έθνους-κράτους να οικοδομούν μια κοινή, ομοιόμορφη και συνεκτική ταυτότητα, το περιεχόμενο της οποίας πρέπει να είναι τέτοιο ώστε να διαμορφώνει εθνικές συνειδήσεις, ικανές να διαφυλάξουν την εθνική ακεραιότητα και να υπεραμυνθούν των εθνικών συνόρων και συμφερόντων. Όταν το διακύβευμα είναι η πατρίδα, η ατομική ταυτότητα κρύβεται/συγκαλύπτεται, λόγω της σημαντικότητας των στοιχείων που συνθέτουν την εθνική ταυτότητα της κοινότητας, στην οποία ανήκει το κοινωνικό υποκείμενο (Rosa & Mormino, 2002). Για τη διασφάλιση του εθνικού παρόντος και μέλλοντος, στις νέες γενιές μεταβιβάζονται τα θετικά επιτεύγματα του έθνους, ενώ υποτιμώνται, υποβιβάζονται ή αποσιωπώνται τα όποια αρνητικά, τραυματικά και κυρίως ντροπιαστικά γεγονότα ή αυτά που ενοχοποιούν για να προστατευτεί η εθνική ταυτότητα και η ομοψυχία της εθνο-ομάδας έναντι άλλων εθνικών εξω-ομάδων.

Από την άλλη, η πολλαπλότητα των κοινωνικών αναπαραστάσεων/μνημών (Μαντόγλου, 2010α. Μαντόγλου & Μελέτη, 2013) για το ίδιο γεγονός, ή οι διαφορετικές εκδοχές του παρελθόντος, αναδεικνύει τη σχέση της μνήμης με τη γενεακή, ιδεολογικοπολιτική ή εθνική ταυτότητα των υποκειμένων. Όλα τα άτομα ή οι ομάδες δεν επιθυμούν/επιλέγουν να έχουν το ίδιο εκούσιο και ακούσιο περιεχόμενο μνήμης (Madoglou, 2010. Μαντόγλου, 2011). Έρευνες έχουν δείξει ότι η γενεά²

2. Η μνήμη καθορίζει και καθορίζεται από τη γενεά στην οποία ανήκουν τα άτομα (Mannheim, 1928/1990. Olick, 1999. Schuman & Scott, 1989). Ο κοινός ιστορικοκοινωνικός και πολιτισμικός χώρος, οι κοινές εντυπώσεις, το

στην οποία ανήκουν τα άτομα, η πολιτική, η ιδεολογική και η εθνική τους ταυτότητα είναι μεταβλητές που καθορίζουν το περιεχόμενο της εκούσιας και ακούσιας μνήμης. Η υπαγωγή σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα καθορίζει και την επιλογή των γεγονότων που είναι σημαίνοντα για την κοινωνιοψυχολογική ταυτότητα, εφόσον η μνήμη μάς κατασκευάζει και την πλάθουμε με τη σειρά μας (Candau, 1998). Μνήμη και ταυτότητα διατηρούν αμφίδρομες σχέσεις: το κοινωνικό υποκείμενο είτε προϋπάρχει του αντικειμένου είτε έπεται αυτού. Στην πρώτη περίπτωση το υποκείμενο οικοδομεί το παρόν στη βάση του παρελθόντος, ενώ στη δεύτερη το παρελθόν προϋπάρχει του υποκειμένου και καθορίζει τη συγκρότησή του (Moliner, 1993).

Οι διαφορές της αυτοβιογραφικής μνήμης συνδέονται με το γενεακό φαινόμενο (Madoglou, 2010). Οι διαφορές της παγκόσμιας μνήμης εστιάζονται στην εθνική ταυτότητα των συμμετεχόντων (Madoglou, Melista & Liaris-Hochhaus, 2010), ενώ του εθνικού ιστορικού παρελθόντος επηρεάζονται από το γενεακό φαινόμενο (Μαντόγλου, 2010β) και την ιδεολογικοπολιτική ταυτότητα (Βόγλης, 2008. Billig, 1990/1997).

Στο ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας ανήκουν, για παράδειγμα, οι ενδο-εθνικές συγκρούσεις (εμφύλιοι, δικτατορίες), οι οποίες ταξινομούνται στα γεγονότα λήθης και η συχνότητα αναφοράς τους επηρεάζεται από την ηλικία των ερωτώμενων. Τα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, τα οποία έχουν ένα εμπειρικό, αυτοβιογραφικό παρελθόν αυτών των γεγονότων –είτε βιωμένο από τα ίδια είτε μεταβιβασμένο μέσω αφήγησης από άτομα του άμεσου οικογενειακού τους περιβάλλοντος– συγκεντρώνουν τις περισσότερες απαντήσεις «λήθης» των ενδο-εθνικών συγκρούσεων (Μαντόγλου, 2010α, 2010β).

Τα αποτελέσματα της έρευνας της Koonz (1994), η οποία διερεύνησε την κοινωνική μνήμη

και λήθη των Ανατολικογερμανών και των Δυτικογερμανών για το χρονικό διάστημα από το 1949 έως λίγο μετά την ένωση, έδειξαν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των συμμετεχόντων των δύο κοινοτήτων της Γερμανίας σχετικά με τις αναπαραστάσεις για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τα θύματα, τους θύτες και την ιστορική κληρονομιά. Μετά την ήττα της Γερμανίας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη διαίρεση του κράτους σε Δυτική και Ανατολική Γερμανία, οι περισσότεροι Γερμανοί προσπάθησαν να ξεχάσουν το παρελθόν τους και επιχειρήσαν να συγκροτήσουν μια καινούρια ταυτότητα, βασισμένη σε μια καθαρή ρήξη με το παρελθόν, δηλαδή σε μια απόρριψη του ναζισμού. Έτσι, ενώ στην Ανατολική Γερμανία διαδόθηκε το μήνυμα της υπερηφάνειας και της τιμής που δεν είναι Δυτικογερμανοί, στη Δυτική Γερμανία ακούστηκε το αντίθετο μήνυμα, το περιεχόμενο του οποίου εξέφρασε την απόρριψη του κομμουνισμού. Ως συνέπεια, αναδύθηκαν διαφορετικές ιστορικές μνήμες στα δύο μέρη της Γερμανίας. Η εποχή μετά το 1946 χαρακτηρίζεται ως η εποχή της λήθης. Οι Ανατολικοί Ξέχασαν τους Εβραίους αλλά όχι τους ναζί, ενώ οι Δυτικοί Ξέχασαν τους ναζί και για κάποιο καιρό την ευγονική. Προς την ίδια κατεύθυνση, ο Thadden (1999) διερεύνησε τη θέση που κατέχει το Γ' Ράιχ στη μνήμες των Ανατολικογερμανών και των Δυτικογερμανών και επισημαίνει ότι το έργο της μνήμης δεν είναι το ίδιο για τους Γερμανούς του Ανατολικού και του Δυτικού μπλοκ. Οι πρώτοι δεν υποφέρουν από το βάρος του παρελθόντος και δεν αισθάνονται υπεύθυνοι γι' αυτό, εφόσον η κομμουνιστική ιδεολογία τους νίκησε το φασισμό, αντίθετα, οι δεύτεροι σηκώνουν το βάρος του ναζιστικού παρελθόντος.

Η παρούσα έρευνα

Ο προβληματισμός που παρουσιάσαμε αναδεικνύει ότι η μνήμη υφίσταται στον πληθυντικό,

---

ίδιο εκπαιδευτικό σύστημα, η κοινή θεομοθετημένη -και μη- κουλτούρα «κατασκευάζουν» κοινωνικά γενεακές συνειδήσεις ή ταυτότητες (Conway, 1997. Pennebaker & Banasik, 1997). Τα άτομα που γεννήθηκαν την ίδια περίοδο και επηρεάστηκαν από τα ίδια κοινωνικά, ιστορικά, πολιτισμικά και ιδεολογικά δρώμενα θα δημιουργήσουν την ταυτότητά τους, αξιοποιώντας τις μνήμες τους στο συγκεκριμένο πλαίσιο.

και επομένως μιλάμε για ιστορικές μνήμες, οι οποίες κατασκευάζονται αναπαραστασιακά (βλ. Laurens & Roussiau, 2002), θεσμικά και επικοινωνιακά στη βάση ταυτοτικών «συμπερόντων» στο παρόν και το μέλλον. Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση του ρόλου της πολιτικής ταυτότητας, της ταύτισης με την εθνική ενδο-ομάδα, της ηλικίας και του φύλου στον προσδιορισμό του εκούσιου και ακούσιου ιστορικο-εθνικού παρελθόντος της Ελλάδας, σε συνθήκες περηφάνιας, τραύματος και ντροπής. Η έρευνα είναι πειραματική και το έναυσμα για τον πειραματικό σχεδιασμό δόθηκε από αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών (Μαντόγλου, 2010α, 2010β), τα οποία έδειξαν ότι το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας δομείται γύρω από τρεις «οργανωτικές αρχές», με τη σημασία που αποδίδει σε αυτές ο Doise (1989):

- α. Ένα αναπαραστασιακό ένδοξο παρελθόν μνήμης με έμφαση στην αρχαιότητα (=χρυσή εποχή μνήμης), την επανάσταση του 1821, τα θετικά και ηρωικά γεγονότα, (συνθήκη περηφάνιας),
- β. Ένα αναπαραστασιακό παρελθόν λήθης με κύριο στοιχείο τη διαχρονική συγκρουσιακή σχέση με τον εθνικό «άλλο», την Τουρκία (=λήθη φάρμακο), (συνθήκη τραύματος), και
- γ. Ένα αναπαραστασιακό παρελθόν λήθης με γεγονότα που αφορούν τη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας, με ιδιαίτερη έμφαση στις ενδο-εθνικές συγκρούσεις (=λήθη φαρμάκι), που δίχασαν την ελληνική κοινωνία, κυρίως, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τη μεταπολίτευση –εμφύλιος και δικτατορία–, (συνθήκη ντροπής).

Προβληματισμός και υποθέσεις της έρευνας

Τα κοινωνικά υποκείμενα, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, κοινωνικής τάξης ή ιδεολογικοπολιτικών πεποιθήσεων, κουβαλάνε την εθνική τους ταυτότητα που τους προσδιορίζει. Παρά τις όποιες διαφορετικές αναγνώσεις του ιστορικού παρελθόντος, η εθνική ταυτότητα κατασκευάζεται ως προς τους εθνικούς άλλους και υπερέρχει των

άλλων ταυτοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, το αναπαραστασιακό περιεχόμενο του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας επιλέγεται στη βάση της οικοδόμησης και διατήρησης μιας θετικής εθνικής ταυτότητας. Το περιεχόμενο του παρελθόντος μνήμης θα είναι αξιολογικά θετικό και θα συντίθεται από μοναδικά, ευχάριστα και ένδοξα γεγονότα, ενώ το περιεχόμενο του παρελθόντος λήθης θα απαρτίζεται από μοναδικά άσχημα, δυσάρεστα και τραυματικά γεγονότα. Αναμένεται ότι ο πειραματικός χειρισμός του ιστορικού παρελθόντος, με την παρουσίαση γεγονότων «περηφάνιας», «τραύματος» και «ντροπής», θα επιδράσει στην ανάκληση των γεγονότων μνήμης και λήθης τα οποία θα είναι αντίστοιχα των συνθηκών. Το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας θα δομηθεί γύρω από μια συναινετική οργανωτική αρχή μνήμης και δεν θα παρατηρηθούν διαφοροποιήσεις ως προς τον πειραματικό χειρισμό του παρελθόντος, την ηλικία, το φύλο, την πολιτική τοποθέτηση και την ταύτιση των συμμετεχόντων με την εθνική ομάδα.

Η μνήμη εμφανίζεται δυναμική και ελαστική, εφόσον προσαρτάται στο πλαίσιο που τοποθετείται το κοινωνικό υποκείμενο, το οποίο αποσκοπεί στη διατήρηση των ταυτοτικών συμπερόντων του. Οι άνθρωποι τοποθετούνται με διαφορετικό τρόπο σε ένα κοινό παρελθόν και δεν μοιράζονται όλοι τις ίδιες μνήμες. Στο εσωτερικό ενός έθνους-κράτους παρατηρούνται διαφορές ως προς την γενεά στην οποία ανήκουν τα άτομα, το πώς ο καθένας ταυτίζεται με την εθνική του ομάδα και πόσο ισχυρούς ή αδύναμους δεσμούς αισθάνεται με τα υπόλοιπα μέλη της ή ποιες είναι οι ιδεολογικοπολιτικές του πεποιθήσεις. Αναμένονται διαφορές στην ανάγνωση του ιστορικού παρελθόντος ως προς την ηλικία, το φύλο, την ταύτιση με την εθνική ομάδα και την πολιτική τοποθέτηση των ερωτώμενων σε γεγονότα ενδο-εθνικής ευταξίας και όχι σε ιστορικά γεγονότα που προσδιορίζουν την ταυτότητα του έθνους-κράτους έναντι άλλων εθνών-κρατών. Συγκρούσεις που συνδέονται με διαφοροποιημένα ενδο-εθνικά πολιτικά συμφέροντα και ιδεολογίες αναμένονται να καθηρεπιστούν στις απαντήσεις των ερωτώμενων.

2. Μέθοδος

Σχέδιο της έρευνας

Μέσω πειραματικού χειρισμού ενεργοποιήθηκε ένα ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας, το οποίο, ανάλογα με την πειραματική συνθήκη, παρέπεμπε σε γεγονότα «περηφάνιας», «τραυματικά» ή «ντροπής». Οι συμμετέχοντες διάβαζαν ένα κείμενο, που παρουσίαζε γεγονότα αντίστοιχα της πειραματικής συνθήκης, και απαντούσαν σε ερωτήσεις μνήμης και λήθης. Στη συνθήκη ελέγχου, οι συμμετέχοντες απαντούσαν στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν 134 μαθητές Β' Λυκείου ηλικίας 17 ετών και 120 άτομα του γενικού πληθυσμού ηλικίας 40-60 ετών. Από τα 254 άτομα, τα 127 ήταν γυναίκες και τα υπόλοιπα 127 άνδρες. Όσο αφορά τις πειραματικές συνθήκες, 66 άτομα συμμετείχαν στη συνθήκη «ελέγχου», 66 στη συνθήκη «περηφάνιας», 61 στη συνθήκη «τραύματος» και 61 στη συνθήκη «ντροπής». Το φύλο και η ηλικία εκπροσωπούσαν ισάριθμα στις πειραματικές συνθήκες.

Η έρευνα διεξάχθηκε το πρώτο τρίμηνο του 2013. Όλοι οι συμμετέχοντες διέμεναν στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν συλλογικά σε σχολεία της Αθήνας και ατομικά σε συμμετέχοντες του γενικού πληθυσμού.

Εργαλείο της έρευνας

Οι ερωτώμενοι απαντούσαν σε ερωτηματολόγιο που τους παρουσιάστηκε ως έρευνα που μελετά τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα σκέφτονται το ιστορικό τους παρελθόν. Μετά τη συμπλήρωση των ατομικών τους στοιχείων (φύλο και ηλικία), οι συμμετέχοντες απαντούσαν σε μια ερώτηση 8 προτάσεων που μετρούσε το βαθμό ταύτισης με την εθνική ενδο-ομάδα (Mummendey και συν.,

1996). Για καθεμιά από τις προτάσεις σημειώναν το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σε μια επταβάθμια κλίμακα. Στη συνέχεια, διάβαζαν ένα κείμενο το οποίο, ανάλογα με τη συνθήκη, παρέπεμπε σε ένα ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας που ήταν είτε «περηφάνιας» είτε «τραυματικό» είτε «ντροπής».

Για τον έλεγχο του πειραματικού χειρισμού, μετά την ανάγνωση του κειμένου, οι συμμετέχοντες απαντούσαν σε μια ερώτηση σχετικά με τα συναισθήματα που τους προκάλεσε το κείμενο που διάβασαν. Στη συνθήκη ελέγχου, η αντίστοιχη ερώτηση αφορούσε τα συναισθήματα που τους δημιουργούνται όταν σκέφτονται την ιστορία της Ελλάδας, γενικά. Τα είκοσι τέσσερα συναισθήματα που τους προτεινόταν ήταν ευχάριστα και δυσάρεστα –περηφάνιας, τραύματος, ντροπής⁻³ για το καθένα από τα οποία όφειλαν να τοποθετηθούν σε μια επταβάθμια κλίμακα (όπου 1=δεν αισθάνομαι καθόλου και 7=αισθάνομαι πάρα πολύ). Κατόπιν, απαντούσαν σε δύο ανοιχτές ερωτήσεις, που τους ζητούσαν να γράψουν τρία γεγονότα που θέλουν να θυμούνται για πάντα και τρία γεγονότα που θέλουν να ξεχάσουν για πάντα από την ιστορία της Ελλάδας. Τέλος, τους ζητήθηκε να τοποθετηθούν πολιτικά σε μια επταβάθμια κλίμακα (όπου 1=άκρα αριστερά και 7=άκρα δεξιά).

Πειραματικός χειρισμός

Ο πειραματικός χειρισμός συνίσταται στην παρουσίαση ενός κειμένου το οποίο έφερε τον τίτλο «*Το παρελθόν μας ...*» και ανάλογα με την πειραματική συνθήκη περιέγραφε είτε ένα ιστορικό παρελθόν «*από ένδοξα γεγονότα και επιτεύγματα που μας κάνει να αισθανόμαστε υπερήφανοι*» είτε ένα ιστορικό παρελθόν «*με πολέμους και τραυματικά γεγονότα που στοίχησαν την ζωή πολλών ανθρώπων και οδήγησαν σε απώλειες εθνικών εδαφών*» είτε ένα ιστορικό παρελθόν «*γεμάτο από προδοσίες, φιλονικίες, ίντριγκες και εμφύλιους πολέμους που προκαλούν συναισθήματα ντροπής*». Το παρελθόν

3. Τα 24 προτεινόμενα συναισθήματα προέκυψαν από προ-έρευνα στην οποία οι συμμετέχοντες διάβαζαν τα κείμενα και σημειώναν τα συναισθήματα που τους προκάλεσε το καθένα από αυτά.

αυτό ξεκινούσε από την αρχαιότητα και έφθανε μέχρι τις μέρες μας, αναφέροντας ιστορικά γεγονότα ανάλογα της πειραματικής συνθήκης.

Για τη σύνταξη του περιεχομένου των κειμένων χρησιμοποιήθηκε η θεσμική ιστορική γνώση των σχολικών εγχειριδίων καθώς και αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών (Μαντόγλου, 2005/2012, 2010α, 2010β. Μαντόγλου & Μερίστα, 2010) που αφορούσαν ιστορικές μνήμες του παρελθόντος της Ελλάδας. Τα γεγονότα που παρουσιάζονταν ήταν ισάριθμα για κάθε πειραματική συνθήκη και κατανεμημένα ομοιόμορφα ως προς τις ιστορικές περιόδους. Ο αριθμός των λέξεων διατηρήθηκε σχεδόν ίδιος σε όλες τις συνθήκες (τραύμα = 365 λέξεις, ντροπή = 358 λέξεις και περηφάνια = 356 λέξεις). Στη συνθήκη ελέγχου, οι συμμετέχοντες απαντούσαν στο ερωτηματολόγιο χωρίς να διαβάσουν κάποιο κείμενο.

Στατιστική επεξεργασία

Για τη στατιστική επεξεργασία των ποσοτικών δεδομένων της έρευνας, εφαρμόστηκαν μέθοδοι περιγραφικής στατιστικής, παραγοντική ανάλυση και ανάλυση διακύμανσης. Για τη συνάφεια των ερωτήσεων της ταύτισης με την εθνο-ομάδα χρησιμοποιήθηκε το Cronbach's alpha. Στα ποιοτικά δεδομένα εφαρμόστηκε η παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών και η αυτόματη ιεραρχική ταξινόμηση. Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων έγινε με την εφαρμογή των λογισμικών προγραμμάτων SPSS v.20 και SPAD v5.0 (Système Portable pour l'Analyse des Données, Version 5.0, 2001).

Έλεγχος πειραματικού χειρισμού

Μετά την ανάγνωση κειμένου που παρουσίαζε το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας (περηφάνιας, τραύματος ή ντροπής), οι συμμετέχοντες όφειλαν να εκφράσουν τα συναισθήματα που τους προκάλεσε το κείμενο που διάβασαν, για να ελέγξουμε κατά πόσο ο χειρισμός που ενεργοποίησε το προτεινόμενο ιστορικό πλαίσιο επέδρασε στους συμμετέχοντες και οδήγησε σε αντίστοιχα συναισθήματα.

Στις απαντήσεις των συμμετεχόντων εφαρμό-

στηκε μια παραγοντική ανάλυση τύπου varimax η οποία ανέδειξε τρεις παράγοντες που ερμηνεύουν το 65,17% της συνολικής διακύμανσης. Ο πρώτος παράγοντας παραπέμπει στην πρόσληψη ενός *τραυματικού και ντροπιαστικού* παρελθόντος, ο δεύτερος στην θετική πρόσληψη ενός ιστορικού παρελθόντος *περηφάνιας* και ο τρίτος σε ένα *αγωνιστικό και τραυματικό* παρελθόν.

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι και οι τρεις παράγοντες διαφοροποιούν τις πειραματικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, ο πρώτος παράγοντας του *τραύματος/ντροπής* ($F = 27,30, p < 0,000$) χαρακτηρίζει τις συνθήκες του «τραύματος» και της «ντροπής» και καθόλου τη συνθήκη της «περηφάνιας» και τη συνθήκη «ελέγχου». Ο παράγοντας που συμπυκνώνει τα συναισθήματα της περηφάνιας ($F = 43,94, p < 0,000$) χαρακτηρίζει κυρίως τη συνθήκη της «περηφάνιας» και τη συνθήκη «ελέγχου», μεταξύ των οποίων δεν παρατηρείται διαφοροποίηση. Ο ίδιος παράγοντας φαίνεται να χαρακτηρίζει επίσης τη συνθήκη του «τραύματος», ενώ δεν χαρακτηρίζει καθόλου τη συνθήκη της «ντροπής». Τέλος, ο τρίτος παράγοντας της «αγωνιστικότητας/τραύματος» ($F = 3,23, p < .0,023$) χαρακτηρίζει τις συνθήκες του «τραύματος» και της «περηφάνιας» και καθόλου τη συνθήκη «ντροπής».

Ένα ντροπιαστικό παρελθόν είναι και τραυματικό, ενώ ένα τραυματικό παρελθόν μπορεί να οδηγήσει τα μέλη την εθνο-ομάδας σε συναισθήματα περηφάνιας. Πράγματι, η ιστορική αναδρομή στη συνθήκη του «τραύματος» αφορούσε κυρίως εξω-ομαδικές ήττες, εθνικές τραγωδίες, εθνικές καταστροφές, απώλειες εδαφών και απειλητικά για την εθνική ακεραιότητα γεγονότα, τα οποία δεν ενεργοποιούν συναισθήματα ντροπής, ενίοτε μάλιστα οδηγούν σε συναισθήματα περηφάνιας, λόγω της αγωνιστικότητας, της τόλμης και της αυτοθυσίας. Αντίθετα, στη συνθήκη «ντροπής» το ιστορικό παρελθόν παρουσιάζεται κυρίως με ενδο-εθνικές συγκρούσεις, προδοσίες, διχόνοια και φθοροποιά γεγονότα που προσβάλλουν την εθνική αυτο-εικόνα και εγείρουν τόσο τραυματικά συναισθήματα όσο και ντροπής. Είναι αξιοσημείωτο ότι μεταξύ της πειραματικής συνθήκης «περηφάνιας» και της συνθήκης «ελέγχου» παρα-

τηρούνται κοινά συναισθήματα, τα οποία είναι θετικά και περηφάνιας. Αυτό ενδυναμώνει τη θέση ότι τα μέλη μιας εθνικής ομάδας, σκεπτόμενα το ιστορικο-εθνικό παρελθόν τους, επιλέγουν ένδοξα γεγονότα και επιτεύγματα που εγείρουν θετικά συναισθήματα και τα κάνουν να αισθάνονται υπερήφανα. Για λόγους ταυτοτικής συνεκτικότητας, τα άτομα επιλέγουν, *στρατηγικά*, ένα παρελθόν που συνάδει με τις πεποιθήσεις τους.

Τα παραπάνω αποτελέσματα αναδεικνύουν την επίδραση του πειραματικού χειρισμού.

Ενδο-εθνική ταύτιση

Το υψηλό Cronbach's alpha (=0,763) επιτρέπει τον ορισμό της μεταβλητής της ταύτισης και τον ορισμό μιας δίτιμης ανεξάρτητης μεταβλητής της ταύτισης (χαμηλή ταύτιση = με τιμές μικρότερες ή ίσες του 5,13 και υψηλή ταύτιση = με τιμές μεγαλύτερες του 5,13).

Πολιτική τοποθέτηση

Η συχνότητα των απαντήσεων των ερωτώμενων στην κλίμακα της πολιτικής τοποθέτησης οδήγησε στον προσδιορισμό μιας τρίτιμης ανεξάρτητης μεταβλητής. Το 39% των συμμετεχόντων σημειώνει τις τιμές 1, 2, 3, το οποίο κωδικοποιούμε ως «αριστερά». Το 38,6% τοποθετείται στο κέντρο της κλίμακας, δηλαδή στο 4, που ορίζουμε ως «κέντρο» (ούτε αριστερά, ούτε δεξιά), ενώ το 22,3% σημειώνει τις τιμές 5, 6 και 7, που χαρακτηρίζουμε ως «δεξιά».

3 Αποτελέσματα

A. Περιεχόμενο κοινωνικής μνήμης και λήθης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας

Το σύνολο των ιστορικών γεγονότων του παρελθόντος της Ελλάδας που παρήχθησαν από τα 254 άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα είναι

1.264. Ο αριθμός των γεγονότων αυτών αντιστοιχεί στο 82,94% αυτών που έπρεπε θεωρητικά να παραχθούν (1.524 = 100%), εάν κάθε άτομο σημείωνε τρία γεγονότα μνήμης και τρία λήθης (6 γεγονότα X 254 άτομα). Ο μέσος όρος των παραγόμενων ιστορικών γεγονότων ανά άτομο είναι 4,98. Υπάρχει μια απώλεια λεκτικής παραγωγής της τάξεως του 17,06% (260 περιπτώσεις που ανήκουν στην κατηγορία «χωρίς απάντηση», διότι δεν σημείωσαν τίποτα στις προτεινόμενες ερωτήσεις). Το σύνολο των 1.264 γεγονότων ταξινομήθηκαν σε 46 διαφορετικές κατηγορίες, οι οποίες εγγράφονται στον Πίνακα 1. Τα γεγονότα που εμφανίζονται από 3 φορές και πάνω διατηρήθηκαν ως έχουν, ενώ τα γεγονότα που αναφέρονται μία ή δύο φορές ταξινομήθηκαν σε θεματικές κατηγορίες, οι οποίες αναγράφονται στον πίνακα με πλάγια γράμματα (βλ. επίσης Παράρτημα).

Μνήμη

Τα γεγονότα μνήμης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας εκτείνονται από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας και συνδέονται με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, το Βυζάντιο, την ίδρυση του νεότερου ελληνικού κράτους, τους αμυντικούς αγώνες των Ελλήνων έναντι άλλων κατακτητών αλλά και τις ενδο-εθνικές συγκρούσεις για την αποκατάσταση δημοκρατικών αξιών. Συγκεκριμένα, τα γεγονότα αυτά αφορούν ένα μακρινό ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας με αναφορές στον χρυσό αιώνα (5ος αιώνας π.Χ.), στους περσικούς πολέμους⁴ (492-466 π.Χ.), στη μάχη των Θερμοπύλων⁵ (480 π.Χ.), στον Μέγα Αλέξανδρο (356-323 π.Χ.), στην *αρχαιότητα* γενικά (αρχαϊκή περίοδος, θεμέλια της δημοκρατίας, Παρθενώνας, αρχαίος πολιτισμός, ολυμπιακοί αγώνες ...) και στους βυζαντινούς χρόνους (330-1453 μ.Χ.). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη νεότερη ελληνική ιστορία, με κυρίαρχη αναφορά στην επανάσταση του 1821, που συγκεντρώνει τις περισσότερες απαντήσεις, και μαζί με

4. Μάχες που διεξήχθησαν κατά την αρχαιότητα μεταξύ Ελλήνων και Περσών. Οι πιο γνωστές είναι: του Μαραθώνα, της Σαλαμίνας, των Θερμοπύλων και των Πλαταιών.

5. Παρά το ότι η μάχη των Θερμοπύλων ανήκει στους Περσικούς Πολέμους, ωστόσο διατηρήθηκε αυτόνομο το ιστορικό αυτό γεγονός λόγω της υψηλής συχνότητας των απαντήσεων.

Πίνακας 1
Συχνότητα αναφερόμενων γεγονότων του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας (N = 254)

ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΜΝΗΜΗ	ΛΗΘΗ	ΣΥΝΟΛΟ
ΧΩΡΙΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗ	116	144	260
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ 1821	165	1	166
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ	13	89	102
ΧΟΥΝΤΑ	4	96	100
ΟΧΙ ΤΟΥ 1940	94	2	96
ΕΜΦΥΛΙΟΙ	1	74	75
ΑΛΩΣΗ 1453	8	62	70
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ	60	7	67
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	0	61	61
ΚΑΤΟΧΗ	0	36	36
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ	33	1	34
ΧΡΥΣΟΣ ΑΙΩΝΑΣ	34	0	34
ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ	31	1	32
ΚΥΠΡΙΑΚΟ	5	27	32
ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ	0	32	32
ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ 2004	27	2	29
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ	27	0	27
Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ	8	16	24
ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ	0	17	17
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	2	15	17
ΑΔΙΚΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΩΝ	4	12	16
ΒΥΖΑΝΤΙΟ	14	0	14
ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ	14	0	14
ΠΡΟΔΟΣΙΕΣ	0	14	14
ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1940	12	1	13
ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ	13	0	13
EURO 2004	12	0	12
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ	11	0	11
ΔΙΑΦΟΡΑ	4	6	10
ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ	8	2	10
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	4	4	8
ΙΜΙΑ	1	7	8
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ	0	8	8
1830-ΙΔΡΥΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ	7	0	7
ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΣ 2008	4	3	7
ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ	4	2	6
ΠΤΩΣΗ ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ	6	0	6
ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ	0	5	5
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ	3	1	4
ΙΔΑΝΙΚΑ	4	0	4
ΟΛΗ Η ΙΣΤΟΡΙΑ	2	2	4
ΣΦΑΓΗ ΔΙΣΤΟΜΟ / ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ	1	3	4
ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ	3	0	3
ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ	0	3	3
ΕΘΝΙΚΟ-ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΙ	3	0	3
ΠΟΛΕΜΟΣ 1897	0	3	3
ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ	0	3	3
ΣΥΝΟΛΟ	762	762	1524

την απάντηση «1830-ίδρυση Ελλάδας» σηματοδοτεί την ίδρυση του ελληνικού έθνους-κράτους το 1832. Η απάντηση «βαλκανικοί πόλεμοι»⁶ (1912-1913) ενδυναμώνει τη σημασία της μνήμης στη σύσταση του νεο-ιδρυθέντος ελληνικού έθνους-κράτους, το οποίο δίνει μάχες για να αυτο-προσδιοριστεί. Η θεματική ενότητα *γεγονότα αντίστασης* (Γουδί⁷, μάχη Κιλελέρ⁸) υποδηλώνει την επιλογή ενός συγκρουσιακού παρελθόντος για την επικράτηση δημοκρατικών αξιών. Σημαντική θέση στην εθνική μνήμη των Ελλήνων κατέχει επίσης ο Β' παγκόσμιος πόλεμος, με κύριες αναφορές στην αντίσταση των Ελλήνων: ΟΧΙ του 1940, *αντίσταση 1940* (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, αντάρτικο...), εθνικο-απελευθερωτικοί αγώνες. Στη σύγχρονη ελληνική ιστορία προβάλλουν οι μνήμες της εξέγερσης του Πολυτεχνείου και της μεταπολίτευσης, ενώ στην ιστορία της τελευταίας δεκαετίας αναδεικνύονται οι ολυμπιακοί αγώνες που διεξήχθησαν στην Ελλάδα το 2004 και το ευρωπαϊκό κύπελο που κατέκτησε η ελληνική εθνική ποδοσφαιρική ομάδα την ίδια χρονιά. Εξέχουσα θέση στις μνήμες κατέχει και η τρέχουσα εξέλιξη της ιστορίας με αναφορές όπως η πτώση του δικομματισμού. Τέλος, οι θεματικές ενότητες *πολιτισμικά επιτεύγματα* (αναγέννηση, νεοελληνικός διαφωτισμός, ίδρυση πανεπιστημίων, τεστ Παπανικολάου ...), *σημαντικές προσωπικότητες* (Σωκράτης, Αριστοτέλης, Κολοκοτρώνης ...), *ιδανικά* (ελευθερία, δημοκρατία, ειρήνη ...), και *αθλητισμός* (μπάσκετ, διακρίσεις στους ολυμπιακούς αγώνες ...) συνθέτουν το περιεχόμενο μνήμης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας.

Λήθη

Στα γεγονότα λήθης περιλαμβάνονται ο ελληνοτουρκικός εμφύλιος πόλεμος μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης (431-404 π.Χ.), που σηματοδοτεί το τέλος του πολιτισμικού «χρυσού αιώνα», οι *Σταυροφορίες*⁹, η άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, που έβαλε τέλος στην υπερχλιετή βυζαντινή αυτοκρατορία, η τουρκοκρατία που αρχίζει με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την επανάσταση του 1821 (1453-1821), ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 και η μικρασιατική καταστροφή (1919-1922). Μία άλλη ομάδα γεγονότων λήθης είναι αυτά που συνδέονται με την περίοδο του Β' παγκοσμίου πολέμου, την κατοχή και τη σφαγή στο *Δίστομο/Καλάβρυτα*¹⁰. Ο εμφύλιος πόλεμος (1946-1949), η χούντα των συνταγματαρχών (1967-1974), το «κυπριακό»¹¹ και τα Ίμια¹² (1996) είναι γεγονότα που οι συμμετέχοντες δηλώνουν την επιθυμία λήθης τους. Τέλος, το επίκαιρο βιωμένο απ' όλους γεγονός της οικονομικής κρίσης, που βρίσκεται σε εξέλιξη, απασχολεί τους ερωτώμενους, οι οποίοι δηλώνουν την επιθυμία ταξινόμησής του στη λήθη. Στην κοινωνική λήθη συγκαταλέγονται και οι θεματικές ενότητες *γεγονότα διαφθοράς* (πολιτικοί, πολιτική ηγεσία τελευταίων χρόνων, διαφθορά πολιτικών, οικονομικά σκάνδαλα, σκάνδαλο της μονής Βατοπεδίου¹³...), *αδικίες προσωπικοτήτων* (φυλάκιση Κολοκοτρώνη στις φυλακές του Ιτς Καλέ του Ναυπλίου στις 7 Σεπτεμβρίου του 1833, δολοφονία Καποδίστρια το 1831, υπόθεση Μπελογιάννη¹⁴, πα-

6. Οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913) συνέβαλαν στον επαναπροσδιορισμό των ελληνικών συνόρων.

7. Κίνημα για την αποφυγή της εγκαθίδρυσης της δικτατορίας στο οποίο συμμετείχε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού (1909).

8. Αγροτική εξέγερση ενάντια στους τσιφλικάδες (1910).

9. Ιερός πόλεμος μεταξύ Ανατολής και Δύσης που ξεκίνησε τον 11ο αιώνα. Η τελευταία εκ των τεσσάρων Σταυροφοριών (1204) οδήγησε στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης.

10. Δύο πόλεις που βίωσαν σκληρά τα γερμανικά αντίποινα κατά τη διάρκεια της κατοχής.

11. Το «κυπριακό» συμβολίζει, αφενός, την κατάληψη του βόρειου τμήματος της Κύπρου από τα τουρκικά στρατεύματα το 1974 και, αφετέρου, την αδυναμία επίλυσης του κυπριακού ζητήματος μέχρι τις μέρες μας.

12. Κρίση των ελληνοτουρκικών σχέσεων με αφορμή την προσάραξη τουρκικού πλοίου στις βραχονησίδες Ίμια.

13. Το σκάνδαλο αυτό συνδέεται με την παράνομη εκποίηση ακίνητων περιουσιακών στοιχείων μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους.

14. Ο Νίκος Μπελογιάννης συμμετείχε στην αντίσταση κατά των Γερμανών και ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Εκτελέστηκε το 1952 με την κατηγορία της κατασκοπείας.

ράδοση Οτσαλάν¹⁵ το 1999), *προδοσίες* (Εφιάλτης, προδότης Στεργιάδης¹⁶, δωσίλογοι από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα), *καταστροφές* (Τσέρνομπιλ, πυρκαγιές Πάρνηθας/Ηλείας το καλοκαίρι του 2007 ...) και *σύγχρονα πολιτικά γεγονότα* (συνθήκη Λοζάνης¹⁷, δικτατορία του Μεταξά το 1936, κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου το 2009¹⁸ ...). Η απάντηση «δεν υπάρχουν» χαρακτηρίζει τα γεγονότα λήθης, δηλώνοντας ότι οι συμμετέχοντες δεν θέλουν να ξεχάσουν τίποτα από την ιστορία της Ελλάδας.

Η ταξινόμηση των ιστορικών γεγονότων στη μνήμη ή τη λήθη έγινε ανάλογα με το κατά πόσο το γεγονός δηλώθηκε κυρίως στην κατηγορία της ιστορικής μνήμης ή λήθης. Υπάρχουν γεγονότα που αναφέρονται κυρίως στην ιστορική μνήμη, τα συναντάμε ωστόσο μερικές φορές και στην ιστορική λήθη, και το αντίστροφο. Τέλος, υπάρχουν γεγονότα που εμφανίζονται σχεδόν ισάριθμα τόσο στη μνήμη όσο και στη λήθη. Τέτοιες περιπτώσεις είναι η υπόθεση της δολοφονίας του Αλέξη Γρηγορόπουλου 2008¹⁹ και οι θεματικές ενότητες *διάφορα* (χαρούμενα παιδικά χρόνια, τα τελευταία 80 χρόνια ...), *ευρωπαϊκή ένωση* (είσοδος στο ευρώ, είσοδος στην ΕΟΚ ...), *όλη η ιστορία* (νίκες Ελλήνων, πόλεμοι ...). Όσο για την κατηγορία «χωρίς απάντηση», αυτή χαρακτηρίζει περισσότερο την ιστορική λήθη απ' ό,τι την ιστορική μνήμη και αναδεικνύει τη δυσκολία ή την άρνηση ανάσυρσης συγκεκριμένων γεγονότων του παρελθόντος ή ακόμη την αποσιώπησή τους.

Β. Διαφοροποιήσεις του εκούσιου και ακούσιου ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας

Οι επικεντρώσεις ως προς τις δύο ηλικιακές

ομάδες, το φύλο, την ταύτιση με την εθνική ενδο-ομάδα, την πολιτική τοποθέτηση και τις πειραματικές συνθήκες της ιστορικής μνήμης και λήθης απεικονίζονται στο παραγοντικό διάγραμμα 1. Η παραγοντική ανάλυση αντιστοιχίων που εφαρμόστηκε στα λεκτικά δεδομένα που προέκυψαν από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων ανέδειξε δύο βασικούς παραγοντικούς άξονες, οι οποίοι ερμηνεύουν το 69,89% της συνολικής διακύμανσης.

Ο πρώτος παραγοντικός άξονας ερμηνεύει το 59,03% της συνολικής αδράνειας και αντιπαραθέτει τα γεγονότα μνήμης σε αυτά της λήθης. Συγκεκριμένα, τα γεγονότα μνήμης που συμμετέχουν στον ορισμό του άξονα είναι ο Μέγας Αλέξανδρος, η μάχη των Θερμοπυλών, ο χρυσός αιώνας, η αρχαιότητα, η επανάσταση του 1821, το ΟΧΙ του 1940, η εξέγερση του Πολυτεχνείου το 1973 και οι ολυμπιακοί αγώνες του 2004. Τα γεγονότα λήθης που απεικονίζονται στον άξονα συνδέονται με την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, την περίοδο της τουρκοκρατίας (1453-1821), τη μικρασιατική καταστροφή (1919-1922), την περίοδο της κατοχής κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου, τον εμφύλιο πόλεμο (1946-1949), την περίοδο της χούντας των συνταγματαρχών (1967-1974) και την οικονομική κρίση που διανύουμε τα τελευταία χρόνια.

Ο δεύτερος παραγοντικός άξονας, που ερμηνεύει το 10,86% της συνολικής αδράνειας, εκφράζει την αντίθεση μιας ομάδας μαθητών, των συνθηκών «ελέγχου» και «περηφάνιας», οι οποίοι πολιτικά τοποθετούνται αριστερά και έχουν χαμηλή ταύτιση με την εθνική ενδο-ομάδα, σε μια ομάδα ενηλίκων της συνθήκης «ντροπής», οι οποίοι πολιτικά τοποθετούνται στο κέντρο και ταυτίζονται με την εθνική ενδο-ομάδα. Οι πρώτοι αναφέρουν συ-

15. Ο Κούρδος ηγέτης Αμπντουλάχ Οτσαλάν παραδίδεται από την Ελληνική Κυβέρνηση στις τουρκικές μυστικές υπηρεσίες.

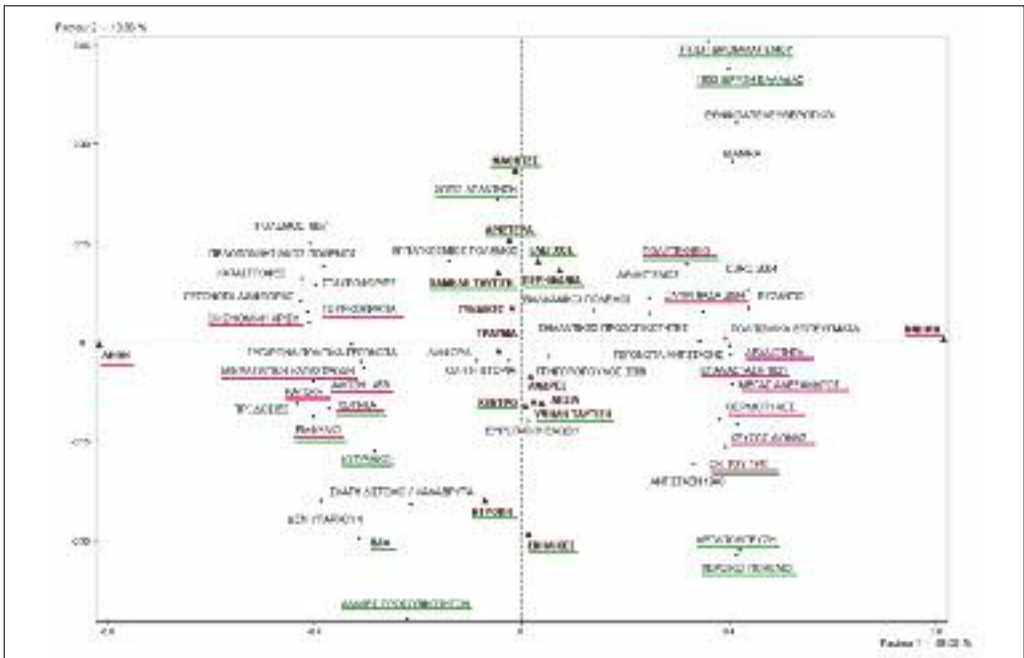
16. Ο Αριστείδης Στεργιάδης ήταν Έλληνας πολιτικός ο οποίος διετέλεσε Υπάτος Αρμοστής της Σμύρνης (1919-1922).

17. Συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε στη Λοζάνη στις 24 Ιουλίου 1923 από την Ελλάδα, την Τουρκία και άλλες χώρες.

18. Η κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου 2009 σηματοδοτεί την έναρξη της οικονομικής κρίσης.

19. Ο δεκαεπεντάχρονος μαθητής Αλέξης Γρηγορόπουλος δολοφονήθηκε στις 6 Δεκεμβρίου του 2008, στην περιοχή των Εξαρχείων από τις σφαίρες ειδικού φρουρού της Ελληνικής Αστυνομίας.

Παραγοντικό διάγραμμα (1,2): Γεγονότα μνήμης και λήθης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας ως προς την ταυτότητα των συμμετεχόντων και τις πειραματικές συνθήκες

Πίνακας 2
Τυπολογία κοινωνικής μνήμης και λήθης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας

Τυπολογία του ελληνικού ιστορικού παρελθόντος	Παραγόμενα γεγονότα
Μνήμη (31,17%)	Αρχαιότητα, Περσικοί Πόλεμοι, Θερμοπύλες, Επανάσταση 1821, Βαλκανικοί πόλεμοι, ΟΧΙ του 1940, Αντίσταση του 1940, Εξέγερση του Πολυτεχνείου, Πολιτισμικά επιτεύγματα, Σημαντικές προσωπικότητες
Άνδρες δεξιού (1,05%)	Euro 2004, Αθλητικά γεγονότα
Μνήμη περηφάνιας (7,48%)	Χρυσός αιώνας, Μέγας Αλέξανδρος, Βυζάντιο, Εθνικο-απελευθερωτικοί αγώνες, Ολυμπιάδα 2004
Αριστεροί μαθητές χαμηλής εθνικής ταύτισης της συνθήκης ελέγχου (17,52%)	Χωρίς απάντηση, Γρηγορόπουλος 2008
Τραυματική λήθη (19,29%)	Σταυροφορίες, Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453), Τουρκοκρατία, Μικρασιατική καταστροφή, Β' Παγκόσμιος πόλεμος, Κυπριακό, Ευρωπαϊκή Ένωση, Σύγχρονα πολιτικά γεγονότα, Διάφορα, Όλη η ιστορία
Λήθη ντροπής (23,49%)	Πελοποννησιακός Πόλεμος, Κατοχή, Εμφύλιοι πόλεμοι, Χούντα, Γεγονότα διαφθοράς, Προδοσίες, Αδικίες προσωπικοτήτων, Οικονομική κρίση, Δεν υπάρχουν

χνότερα την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1832), την εξέγερση του Πολυτεχνείου (1973) και τη συγκρότηση του δικομματικού φαινομένου, ενώ χαρακτηρίζονται επίσης από την κατηγορία «χωρίς απάντηση». Οι δεύτεροι αναφέρονται, αφενός, στους περσικούς πολέμους, στο ΟΧΙ του 1940 και στη μεταπολίτευση και, αφετέρου, στον εμφύλιο πόλεμο, στο στρατιωτικό πραξικόπημα της χούντας των συνταγματαρχών του 1967, στην κατάληψη της Κύπρου το 1974, στα Ίμια και στις αδικίες που επιτελέστηκαν σε διάφορα ιστορικά πρόσωπα (δολοφονία Καποδίστρια, φυλάκιση Κολοκοτρώνη, υπόθεση Μπελογιάννη, παράδοση Οτσαλάν).

Η αυτόματη ιεραρχική ταξινόμηση, η οποία εφαρμόστηκε στους άξονες που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών, ανέδειξε έξι διακριτές ομάδες γεγονότων που χαρακτηρίζουν το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας, συναρθρωμένες με την ταυτότητα των συμμετεχόντων και τις πειραματικές συνθήκες (βλ. Πίνακα 2).

Η πρώτη ομάδα γεγονότων αντιστοιχεί στη μνήμη του ελληνικού ιστορικού παρελθόντος και προσδιορίζεται από γεγονότα του μακρινού και πρόσφατου παρελθόντος: *αρχαιότητα*, περσικοί πόλεμοι, Θερμοπύλες, επανάσταση 1821, βαλκανικοί πόλεμοι, ΟΧΙ του 1940, *αντίσταση του 1940*, εξέγερση του Πολυτεχνείου, *πολιτισμικά επιτεύγματα*, *σημαντικές προσωπικότητες*. Στην κατασκευή της δεύτερης ομάδας γεγονότων, που απαρτίζεται από το ευρωπαϊκό ποδοσφαιρικό πρωτάθλημα και τα *αθλητικά γεγονότα*, συμμετέχουν οι άνδρες που πολιτικά τοποθετούνται δεξιά. Η τρίτη ομάδα γεγονότων παράγεται από τους συμμετέχοντες της πειραματικής συνθήκης της μνήμης περηφάνιας και συντίθεται από γεγονότα, όπως ο χρυσός αιώνας, ο Μέγας Αλέξανδρος, το Βυζάντιο, οι εθνικο-απελευθερωτικοί αγώνες και οι ολυμπιακοί αγώνες του 2004. Οι αριστεροί μαθητές χαμηλής εθνικής ταύτισης της συνθήκης ελέγχου παράγουν την τέταρτη ομάδα γεγονότων, η οποία συγκεντρώνει τις περισσότερες απαντήσεις που συνδέονται με τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου το 2008 και την κατηγορία «χωρίς απάντηση». Γεγονότα όπως Σταυροφορίες, τουρκοκρατία, άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453), μικρασιατική καταστροφή, Β' παγκόσμιος πόλε-

μος, κυπριακό, *Ευρωπαϊκή Ένωση*, *σύγχρονα πολιτικά γεγονότα*, *διάφορα*, *όλη η ιστορία* συγκροτούν την πέμπτη ομάδα της τραυματικής λήθης. Η έκτη, τέλος, ομάδα συνδέεται με γεγονότα λήθης της συνθήκης ντροπής και περιλαμβάνει γεγονότα όπως ο πελοποννησιακός πόλεμος, η κατοχή, η σφαγή στο Δίστομο/Καλάβρυτα, ο εμφύλιος πόλεμος, η χούντα, η οικονομική κρίση, τα γεγονότα *διαφθοράς*, οι *προδοσίες*, οι *αδικίες προσωπικοτήτων* και την απάντηση «δεν υπάρχουν».

4. Συζήτηση

Το ιστορικό παρελθόν ενός έθνους-κράτους συντίθεται από γεγονότα που κάνουν τα μέλη του υπερήφανα, ενδυναμώνοντας την εθνική ταυτότητα και εντείνοντας την εθνο-εκτίμηση. Περιλαμβάνει, ωστόσο, και γεγονότα που οδηγούν σε συλλογικά τραύματα, πληγώνουν, ντροπιάζουν και στιγματίζουν την ατομική, κοινωνική και εθνική ταυτότητα. Όλα αυτά τα γεγονότα αφήνουν βαθιά ίχνη στις εκούσιες και ακούσιες μνήμες της εθνικής ομάδας.

Η απαρχή του μνημονικού περιεχόμενου του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας εγγράφεται στη «χρυσή» εποχή της αρχαιότητας που συνδέεται με «ανώτερες» οικουμενικές αξίες. Το νοσταλγικό και ένδοξο μακρινό παρελθόν των Ελλήνων συνιστά μια μνήμη καταγωγής, που καθορίζει το *είναι* τους και συμμετέχει στην κατασκευή μιας ιδιαίτερης εθνικής ταυτότητας, που τους κάνει υπερήφανους. Η συγκεκριμένη μνήμη εμφανίζεται «*ισχυρή*», με τη σημασία που της αποδίδει ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Candau (1998), ότι δηλαδή είναι μια μνήμη «*μαζική, συνεκτική, συμπαγής και διαπεραστική, η οποία επιβάλλεται στη μεγάλη πλειοψηφία των μελών μιας ομάδας, όποιο κι αν είναι το μέγεθός της (...)*. Μια ισχυρή μνήμη είναι μια οργανωτική μνήμη, με την έννοια ότι αποτελεί μια σημαντική διάσταση της διάρθρωσης μιας ομάδας και, για παράδειγμα, της αναπαράστασης που θα δημιουργήσει για τη δική της ταυτότητα» (σ. 40). Επιπρόσθετα, η μνήμη σύμφωνα με τον Halbwachs (1968/2013) μας διδάσκει ένα «*ηθικό μάθημα*» το οποίο συμβάλλει στον εξοπλισμό μιας

θετικής εικόνας της ομάδας. Οι άνθρωποι, όπως επισημαίνουν οι Deschamps, Raëz και Pennebaker (2001), θυμούνται με νοσταλγία ένα παρελθόν που είχε θετικές διαστάσεις. «*Η νοσταλγική λειτουργία της συλλογικής μνήμης (το παρελθόν ως χρυσή εποχή) βοηθά στην αντιμετώπιση των απειλών που μπορεί να βαρύνουν την κοινωνική ταυτότητα (...)*» (σ. 248).

Ωστόσο, η μνημονική έγνοια των συμμετεχόντων αντικειμενοποιείται²⁰ στο σύγχρονο ιστορικό παρελθόν, από την ίδρυση του ελληνικού έθνους-κράτους μέχρι σήμερα. Τα τρία πιο συχνά αναφερόμενα γεγονότα μνήμης συνδέονται με τη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας και είναι αυτά που επετειακά μνημονεύονται κάθε χρόνο: η επανάσταση 1821, το ΟΧΙ του 1940 και η εξέγερση του Πολυτεχνείου. Οι *επετειακές τελετές*, σύμφωνα με τον Connerton (1989), συμβάλλουν συνειδητά ή ασυνειδητά στη μετατροπή του παρελθόντος σε εικόνες του παρόντος. Οι τελετές σχετίζονται με το περιεχόμενο ενός συγκεκριμένου επετειακού γεγονότος και τελούνται για να τιμηθεί το «*αντικείμενο ανάμνησης*», για να δοθεί ένα γενικότερο «*νόημα*» στη ζωή των κοινωνικών υποκειμένων.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η συνθήκη ελέγχου εγείρει ίδια συναισθήματα με τη συνθήκη περηφάνιας (περηφάνια, θαυμασμός, συγκίνηση, αξιοπρέπεια, αγωνιστικότητα, τόλμη, αυτοθυσία, χαρά, ικανοποίηση, εμπιστοσύνη, πατριωτισμός), οδηγώντας στην παραγωγή κοινού μνημονικού περιεχομένου. Η απουσία επίδρασης του πειραματικού χειρισμού ενδυναμώνει την ιδέα της επιλεκτικότητας και ταυτόχρονα της *ακαμψίας* της μνήμης σε ότι αφορά το ιστορικό εθνικό παρελθόν. Επίσης, συνηγορεί υπέρ της «*αποτελεσματικότητας*» της θεσμικής μνήμης, μνήμης δηλαδή «*από πάνω*», στην κατασκευή μιας υπερκείμενης εθνικής ταυτότητας.

Τα πιο συχνά επικαλούμενα γεγονότα ακούσιας μνήμης ή διαφορετικά κοινωνικής λήθης είναι αυτά της άλωσης της Κωνσταντινούπολης, της Μικρασιατικής Καταστροφής, των εμφυλίων πολέμων,

της χούντας και της επίκαιρης οικονομικής κρίσης. Στο μνημονικά μεμπτό ιστορικό παρελθόν ντροπής ή/και τραυματικό καταγράφονται οι εθνικές ήττες που συνδέονται με απώλειες εθνικών εδαφών και οδηγούν στον επαναπροσδιορισμό/ανακατασκευή της ταυτότητας της εθνικής ομάδας με πολύ μεγάλο κόστος -συναισθηματικό, ηθικό, χωρικό και ανθρωπίνων ζώων. Επίσης, καταγράφονται ιδεολογικοπολιτικές συγκρούσεις που διχάζουν το ενδο-εθνικό πεδίο και τη συνοχή της εθνικής ομάδας, όπως είναι αυτές των εμφυλίων πολέμων, των δικτατοριών και των εθνο-προδοσιών. Το περιεχόμενο της ακούσιας μνήμης αντικειμενοποιείται στην άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 και στην περίοδο της τουρκοκρατίας που επακολούθησε, με απώτερη συνέπεια την μικρασιατική καταστροφή. Ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος, η κατοχή και, στη συνέχεια, ο εμφύλιος πόλεμος με τις προδοσίες, τις αδικίες και τη διαφθορά επικρατούν στα γεγονότα κοινωνικής λήθης. Το στρατιωτικό πραξικόπημα του Παπαδόπουλου το 1967 που κατέρρευσε το 1974 με την απώλεια εθνικών εδαφών στην Κύπρο, ταλανίζει τις μνήμες των Ελλήνων. Η οικονομική κρίση, ένα επίκαιρο αγκάθι, αναδύεται στην κοινωνική σκέψη, η έκβαση της οποίας ανησυχεί και αναστατώνει τους ανθρώπους, όπως διαφαίνεται από τις καθημερινές επικοινωνίες.

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι η ανάκληση του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας επηρεάζεται, εν μέρει, από την ηλικία, την πολιτική τοποθέτηση και την ταύτιση με την εθνική ομάδα, καθώς και από τον πειραματικό χειρισμό παρουσίας του ιστορικού παρελθόντος. Συγκεκριμένα, μία ομάδα μαθητών, που πολιτικά δηλώνουν αριστεροί και εκφράζουν χαμηλή εθνική ενδο-ομαδική ταύτιση, στις συνθήκες ελέγχου και περηφάνιας, αναφέρουν τρία γεγονότα-σταθμούς μνήμης: την ίδρυση του ελληνικού έθνους-κράτους το 1832, την εξέγερση του Πολυτεχνείου, και την πτώση του δικομματισμού. Αυτός ο τρόπος σκέψης αντιδιαστέλλεται σε αυτόν μιας ομάδας ενηλίκων της συνθήκης ντροπής, που πολιτι-

20. Με την σημασία που αποδίδει ο Moscovici (1961/1976) στον όρο: επιλεκτική και σχηματοποιημένη κατασκευή του αναπαραστασιακού αντικειμένου.

κά τοποθετείται στο κέντρο και δηλώνει υψηλή εθνική ενδο-ομαδική ταύτιση, η οποία εκφράζεται περισσότερο από τις ενδο-εθνικές συγκρούσεις και τις προδοσίες (εμφύλιος πόλεμος, χούντα των συνταγματάρχων, κυπριακό, Ίμια και αδικίες προσωπικότητων), που παραπέμπουν στην λήθη «φαρμάκι». Η ίδια ομάδα εκφράζεται επίσης από γεγονότα όπως οι περσικοί πόλεμοι, το ΟΧΙ του 1940 και η μεταπολίτευση, που έρχονται να απαλύνουν τις συγκρούσεις μνήμης του ιστορικού παρελθόντος.

Από τη μια, ο προβληματισμός των νέων που επηρεάζεται από τη θεσμική μνήμη και τα επίκαιρα πολιτικά δρώμενα και, από την άλλη, οι τραυματικές εμπειρίες/μνήμες των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, που αναφέρονται σε γεγονότα τα οποία στην πλειοψηφία τους έλαβαν χώρα κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα. Ο Φλάισερ (2008) επισημαίνει ότι ενώ σε όλο σχεδόν τον πλανήτη οι μνήμες του Β' παγκοσμίου πολέμου επικεντρώνονται στο τέλος του, στην Ελλάδα, αντίθετα, στην έναρξή του. Αυτό οφείλεται στο ότι το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου στην Ελλάδα σηματοδοτεί την έναρξη του εμφυλίου πολέμου. Οι ενδο-εθνικές συγκρούσεις, που δίχασαν την ελληνική κοινωνία, κυρίως με το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου μέχρι τη μεταπολίτευση, είχαν ως αποτέλεσμα την κοινωνιοψυχολογική κατηγοριοποίηση του ελληνικού πληθυσμού σε «αριστερούς» και «δεξιούς», εχθρούς και φίλους, «εθνικόφρονες» και «εθνοπροδότες» (Μαντόγλου, 1995/2011, 1996). Παρά το ότι αυτή η διπολική πρόσληψη του ελληνικού πληθυσμού έχει αλλάξει (Μαντόγλου, 1992), εντούτοις αυτό το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας θεωρείται τραυματικό και προσβλητικό, δηλητηριάζοντας τις μνήμες των Ελλήνων. Οι συμμετέχοντες που χαρακτηρίζονται από τα συγκεκριμένα ταυτοτικά χαρακτηριστικά αφηγούνται βιωμένες μνήμες γεγονότων, οι οποίες για να τροποποιηθούν πρέπει να περάσουν τρεις γενιές. Το περιεχόμενο αυτών των μνημών «περιλαμβάνει τα γεγονότα που έζησαν τα ίδια τα υποκείμενα, οι γο-

νείς τους και οι παππούδες τους. (...) Για να ξεπεραστούν τα μίσση που συνδέονται με κοινωνικοπολιτικές καταστροφές, όπως είναι οι εμφύλιοι πόλεμοι, πρέπει να περάσει ο χρόνος τριών γενεών -με άλλα λόγια, να εξαφανιστεί ο εμφύλιος πόλεμος ως συλλογική ή ζωντανή μνήμη» (Deschamps, Paëz & Pennebaker, 2002, σ. 246).

Θα περίμενε κανείς ότι οι ενδο-εθνικές συγκρούσεις «ντροπής» θα χαρακτήριζαν άτομα αριστερής πολιτικής ταυτότητας και χαμηλής ενδο-εθνικής ταύτισης, τα οποία θα προσελάμβαναν εντονότερα την πολιτική σύγκρουση αριστερά-δεξιά και την αδικία που υπέστη η αριστερά. Παρά το ότι και οι δύο πλευρές (αριστεροί και δεξιοί) είχαν απώλειες και τραυματικές εμπειρίες, η συμμετοχή τους στα κέντρα λήψης απόφασης, έτσι όπως αυτά λειτούργησαν και εξελίχθηκαν στη συνέχεια²¹ στην Ελλάδα, ήταν άνιση (υπέρ της δεξιάς). Βέβαια, η εμφύλια σύγκρουση καλύφθηκε από σιωπές στον επίσημο λόγο και εκατέρωθεν υιοθετήθηκαν στρατηγικές λήθης (Βόγλης, 2008). Γιατί, τελικά, παρατηρείται η εμφάνιση νέων κοινωνικών υποκειμένων; Στην περίοδο της οικονομικής κρίσης που διανύουμε, όπου οι πολιτικές ιδεολογίες αλλά και τα πολιτικά δρώμενα υποκείμενα βρίσκονται σε αδιέξοδο και σε σύγχυση, δημιουργείται ένας καινούργιος συσχετισμός δυνάμεων που δεν γνωρίζουμε πού θα οδηγήσει και ο οποίος «αμφισβητεί» τις παρελθούσες αξίες, τις παρωχημένες αντιπαραθέσεις και τα παρελθόντα φίλτρα ανάγνωσης. Οι ίδιοι οι πολίτες επανατοποθετούνται απέναντι στο παρελθόν τους και «ανακαλύπτουν» άλλους τρόπους πρόσληψης, ανακατασκευής και ερμηνείας του.

Επίσης, αναδείχθηκε από τα αποτελέσματα της αυτόματης ιεραρχικής ταξινόμησης η σύνθεση δύο ιδιαίτερων ομάδων που χρήζουν προσοχής. Η μία αφορά ένα τμήμα ανδρών το οποίο πολιτικά τοποθετείται δεξιά και αναφέρεται σε αθλητικά δρώμενα, θεωρώντας ότι συνδέονται με το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας. Το φύλο και η πολιτική τοποθέτηση φαίνεται να καθορίζει εδώ το

21. Αναφερόμαστε στην περίπτωση της Ελλάδας και όχι σε άλλες χώρες, όπου η κομμουνιστική ιδεολογία κυριάρχησε με δραματικές επιπτώσεις.

περιεχόμενο ανάκλησης του «παρελθόντος», το οποίο συνδέεται με ένα αντικείμενο που ψυχαγωγεί τα άτομα (ποδόσφαιρο), ενώ ταυτόχρονα τους αποσπά την προσοχή από σημαντικά παρελθοντικά και τρέχοντα ζητήματα. Σε ακραία πολιτικά καθεστώτα, το ενδιαφέρον των ανθρώπων στρέφεται σε δραστηριότητες και θεάματα που περιορίζει την κριτική τους σκέψη, έτσι ώστε να είναι «απασχολημένοι» και να μην τους μένει χρόνος για «επιβουλές». Παρά το ότι το πολιτικό πλαίσιο στο οποίο αναφερόμαστε δεν συνδέεται με ακραία φασιστικά ή δικτατορικά σχήματα, εντούτοις υπάρχουν ομάδες που ασχολούνται με αθλητικές δραστηριότητες και θεάματα, που ταξινομούν στο ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας. Όσο για την δεύτερη ομάδα, αυτή αφορά μαθητές που πολιτικά δηλώνουν ότι είναι αριστεροί, εμφανίζουν χαμηλή εθνική ταύτιση και προέρχονται από τη συνθήκη ελέγχου. Οι μαθητές που συνθέτουν τη συγκεκριμένη ομάδα αναφέρουν το επεισόδιο της δολοφονίας του μαθητή Γρηγορόπουλου το 2008, ενώ συγκεντρώνουν και τις περισσότερες σιωπές («χωρίς απάντηση»). Η κοινή μαθητική ιδιότητα του θύματος με τους ερωτώμενους καθιστά τους τελευταίους ευαίσθητους απέναντι στο συμβάν. Οι παραπάνω τρόποι σκέψης χαρακτηρίζουν συγκεκριμένες ταυτότητες ομάδων και είναι περιφερειακοί στο ζήτημα της ανασύστασης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας στο παρόν.

Σε κάθε περίπτωση, επιβεβαιώνεται μια *ισχυρή και κυρίαρχη μνήμη* που δεν εξαρτάται από τα ταυτοτικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων ούτε από τον πειραματικό χειρισμό παρουσίασης του ιστορικού παρελθόντος. Η μνήμη αυτή λειτουργεί ως κεντρικός πυρήνας²² και παραπέμπει στην ένδοξη εποχή της αρχαιότητας, στα πολιτισμικά επιτεύγματα, την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού έθνους-κράτους, στο ρόλο που διαδραμάτισαν διάφορες ιστορικές προσωπικότητες καθώς και

στους αγώνες αντίστασης που δόθηκαν για τη διασφάλιση των συνόρων και τη δημοκρατική υπόσταση της Ελλάδας.

Στην παραπάνω σχηματοποιημένη, συναινετική, συνεκτική, άκαμπτη και διαχρονική ιστορική μνήμη των Ελλήνων για το παρελθόν τους έρχεται να προστεθεί μια *ηγεμονική μνήμη περηφάνιας* που την ενδυναμώνει, ενισχύοντας τη «χρυσή» εποχή της αρχαιότητας, την οποία διαδέχεται η «μυθική» και συμβολική μορφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η εποχή του Βυζαντίου, οι αγώνες που δόθηκαν για τη συγκρότηση και διατήρηση του σύγχρονου ελληνικού έθνους-κράτους, καθώς και το συμβολικό γεγονός της «επιστροφής» των ολυμπιακών αγώνων στη γενέτειρά τους το 2004. Αυτή η μορφή μνήμης συγκροτεί μια υπερπλουστευμένη συμβολική υπόσταση με περιεχόμενο που αντλεί από περιόδους-σταθμούς μιας μακρινής εποχής, για την οποία η Ελλάδα είναι γνωστή σε όλο τον κόσμο.

Όσο για το ακούσιο ιστορικό παρελθόν, αυτό διακρίνεται, αφενός, σε μια *τραυματική λήθη* που παραπέμπει στο τέλος του πολιτισμικού «χρυσού αιώνα» στις θρησκευτικές συγκρούσεις (σταυροφορίες), στην τουρκοκρατία, στις αντιστάσεις έναντι κατακτητών (Β' παγκόσμιος πόλεμος), στις απώλειες εθνικών εδαφών (Κυπριακό) και στα σύγχρονα πολιτικά γεγονότα και, αφετέρου, σε μια *λήθη ντροπής* που παραπέμπει στις ενδο-εθνικές αντιπαλότητες με ιδιαίτερη έμφαση στη σύγχρονη ιστορία. Η πρώτη συνδέεται με μια θεσμική και επικοινωνιακή ιστορική μνήμη που συμβάλει στον ορισμό της εθνικής υπερκείμενης ταυτότητας, ενώ η δεύτερη με «μάχες μνήμης» οι οποίες δεν «πολύ-επικοινωνούνται» θεσμικά (= «θεσμική αμνησία»), κι όταν αυτό συμβαίνει γίνεται με τρόπο ώστε να διατηρείται η ενδο-εθνική ομοψυχία και να μην επηρεάζεται η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας. Στην τελευταία αυτή περίπτωση,

22. Σύμφωνα με το δομικό μοντέλο των κοινωνικών αναπαραστάσεων (Abric, 1994. Abric & Guimelli, 1998), η κοινωνική μνήμη και η ιστορία της ομάδας είναι σταθερές, αντιστέκονται στην αλλαγή και συνθέτουν τα συναινετικά στοιχεία του κεντρικού πυρήνα. Ο κεντρικό πυρήνας καθορίζεται από τις ιστορικές, κοινωνικές και ιδεολογικές συνθήκες. Σηματοδοτείται από την κοινωνική μνήμη της ομάδας και το κανονιστικό πλαίσιο και συνιστά τον κοινό τόπο ή την κοινή βάση των αναπαραστάσεων που μοιράζονται τα άτομα της ίδιας κοινωνικής ομάδας, ενώ διασφαλίζει την ομοιογένεια, τη σταθερότητα και τη συνέχεια της ομάδας.

επειδή το ιστορικό παρελθόν βαραίνει τις συνειδήσεις, οι Έλληνες υιοθετούν μια στρατηγική –ατομική, κοινωνική και θεσμική– «να μη μιλάνε ούτε δημόσια ούτε ιδιωτικά για να ζήσουν ειρηνικά στο ίδιο έθνος και να διατηρήσουν μια ενδο-ομαδική συνοχή, ομοψυχία και αλληλεγγύη έναντι των άλλων εθνών» (Μαντόγλου, 2010β, σ. 136). Η «omertà» ως πολιτική λήθης εξομαλύνει την ομαλή συμβίωση και την επούλωση ενδο-εθνικών πληγών (Μπούσχοτεν, Βερβενιώτη και συν., 2008). Προς την ίδια κατεύθυνση συνηγορεί ο Ricoeur (1999), ο οποίος επισημαίνει ότι μια κοινωνία δεν μπορεί να στρέφεται εναντίον ενός τμήματος του εαυτού της για πάντα, οφείλει να σταματήσει την καταδίωξη και να συνεχίσει τη δράση της, δίνοντας τη δυνατότητα για καινούρια πράγματα. Τα τραύματα δεν γίνεται να είναι συνέχεια ανοιχτά, πρέπει να επουλωθούν. Η «λήθη» ή η σιωπή εμφανίζεται σωτήρια και λειτουργεί εξαγνιστικά για μια κοινωνία που «αποφασίζει» (ή της επιβάλλεται) να ξεπεράσει το παρελθόν της: *η αμνησία επέρχεται με την αμνηστία* (Olazabal, 1996).

Η μνήμη είναι δυναμική και ακολουθεί το ιστορικο-κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και ψυχικό γίγνεσθαι. Καθρεπτίζει κάθε φορά τις ανάγκες του παρόντος για την επιβίωση στο μέλλον. Στην ανάγνωση του παρελθόντος, τα συνθετικά του στοιχεία φιλτράρονται από τους εκάστοτε προβληματισμούς τού παρόντος. Η οικονομική κρίση που διανύουμε είναι ένας φακός που οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό των κοινωνιοψυχολογικών ταυτοτήτων, εφόσον τα όρια μεταξύ διαφόρων ιδεολογιών αναδύονται, πλέον, δυσδιάκριτα.

5. Συμπεράσματα

Η κοινωνική μνήμη αφορά ένα παρελθόν που υπήρξε και δεν υπάρχει πια, είναι το παρόν του παρελθόντος, του οποίου τα άτομα και οι κοινωνίες διατηρούν την ενθύμηση (Ricoeur, 1998). Το παρελθόν ανακατασκευάζεται και εσωκλείει την τρέχουσα αντίληψη που έχουμε γι' αυτό και όχι μια «αντικειμενική» γνώση. Γίνεται διακύβευμα συγκρούσεων και συναρθρώνεται σε παρόντα ταυτοτικά συμφέροντα, με προοπτική τη διαχείριση

του μέλλοντος. Εκούσιες και ακούσιες μνήμες αναδύονται από την ιστορία, τις κληρονομούμε και, εμείς με τη σειρά μας, τις κληροδοτούμε στις επόμενες γενιές. Η μνήμη είναι «πανούργα», εφόσον, εάν χρειαστεί, συντίθεται από κενά, απουσίες, διαστρεβλώσεις, επανερμηνείες, «λησμονιές» ή σιωπές που στοχεύουν στην κατασκευή μιας συνεκτικής, ενοποιητικής και διαχρονικής εθνικής ταυτότητας, που διασφαλίζει τη διάκριση της εθνο-ομάδας από τις άλλες εθνικές ομάδες. Στην ιστορική κληρονομιά, «δίνεται η δυνατότητα» στα κοινωνικά υποκείμενα να παρέμβουν, τροποποιώντας, μετασχηματίζοντας ή διαγράφοντας ένα βαρύ παρελθόν. Μνήμη και λήθη (=οι δύο όψεις της μνήμης), συνυπάρχουν στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας.

Το μνημονικό περιεχόμενο, όταν αποτελείται από ένδοξα γεγονότα, ενισχύει την ύπαρξη μιας θετικής εθνικής ταυτότητας, ενώ οι δυσάρεστες ή φρικιαστικές ηθικές ή κοινωνικές συγκυρίες του παρελθόντος συμβάλουν στην οικοδόμηση μιας αρνητικής εθνικής ταυτότητας. Την προστασία της εθνικής ταυτότητας αναλαμβάνει η λήθη. Κάποια γεγονότα καταδικάζονται στη «σιωπή», ενώ κάποια άλλα «δαιωνίζονται» ως *κυρίαρχα* και *ηγεμονικά* για να μην απειλείται ούτε η αυτο-εικόνα ούτε η εθνο-ομάδα. Μνήμη και ταυτότητα μοιράζονται κάτι που τούς είναι κοινό: είναι και οι δυο επιλεκτικές. Επιλέγουν να διατηρήσουν στη μνήμη τα γεγονότα υπερηφάνειας και αφήνουν στη «λήθη» ότι είναι τραυματικό ή ντροπιαστικό.

Το ενδιαφέρον εύρημα στην παρούσα μελέτη συνδέεται με την ανάδυση τεσσάρων εκούσιων και ακούσιων οργανωτικών αρχών σκέψης του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας: α) *μία ισχυρή και κυρίαρχη μνήμη*, β) *μία ηγεμονική μνήμη περηφάνειας*, γ) *μία τραυματική λήθη* και δ) *μία λήθη ντροπής*. Δύο μνήμες και δύο λήθες, καθεμία από τις οποίες υιοθετούν συγκεκριμένο στρατηγικό ρόλο. Η ηγεμονική μνήμη περηφάνειας και η τραυματική λήθη κατασκευάζονται για να αποτελέσουν αντικείμενο επικοινωνίας στους «εθνικούς άλλους», ενώ η ισχυρή και κυρίαρχη μνήμη και η λήθη ντροπής οικοδομούνται, αφενός, για να ενισχύσουν την εθνική ταυτότητα έναντι των «εθνικών άλλων» και, αφετέρου, για να ανατροφοδοτήσουν τις διομα-

δικές ενδο-εθνικές ιδεολογικοπολιτικές συγκρούσεις ή/και για να αποτελέσουν παράδειγμα προς αποφυγή.

Οι «μνήμες» του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας εμφανίζονται συναινετικές και δεν εξαρτώνται από την ηλικία, το φύλο, την πολιτική ταυτότητα ή την ενδο-εθνική ταύτιση των συμμετεχόντων. Το αποτέλεσμα αυτό συνάδει με την ιδέα της «υπερκείμενης», «επιτακτικής» ή «ηγεμονικής» εθνικής ταυτότητας, η οποία κατασκευάζεται έναντι άλλων εθνικών ταυτοτήτων και επιλέγει «στρατηγικά» να θυμάται το θετικό και ένδοξο παρελθόν που κάνει τα μέλη της ενδο-ομάδας να αισθάνονται υπερήφανα, ενώ αποφασίζει να μην επικοινωνεί το τραυματικό και κυρίως το ντροπιαστικό παρελθόν της. Οι όποιες διαφορές στην πρόσληψη του ιστορικού παρελθόντος που παρατηρήθηκαν αφορούν «ατομικές διακυμάνσεις» (= περιφερειακά στοιχεία²³) και όχι εθνικές συλλογικές κατασκευές.

Βιβλιογραφία

- Abric, J.-C. (1994). L'organisation interne des représentations sociales: système central et système périphérique. In: C. Guimelli (Ed.), *Structures et transformations des représentations sociales* (pp. 73-84). Lausanne: Delachaux et Niestlé.
- Abric, J.-C., & Guimelli, C. (1998). Représentations sociales et effet de contexte. *Connexions*, 72, 23-37.
- Aguilar, P. (1997). Collective Memory of the Spanish Civil War: The Case of the Political Amnesty in the Spanish Transition to Democracy. *Democratization*, 4 (4), 88-109.
- Bartlett, F. C. (1932/1954). *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M. (1990/1997). Collective Memory, Ideology and the British Royal Family. In: Middleton D., & Edwards D. (Eds), *Collective Remembering* (pp. 59-80). Sage Publications, London: Thousand Oaks, New Delhi.
- Βόγλης, Π. (2008). Οι μνήμες της δεκαετίας του 1940 ως αντικείμενο ιστορικής ανάλυσης: μεθοδολογικές προτάσεις. Στο Ρ. Β. Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Ε. Βουτυρά, Β. Δαλκαβούκης, & Κ. Μπάδα (Επιμελητές έκδοσης), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου* (σσ. 61-80). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Candau, J. (1998). *Mémoire et identité*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Clémence, A. (2002). Prises de positions et dynamique de la pensée représentative: Les apports de la mémoire collective. In S. Laurens & N. Roussiau (Ed), *La mémoire collective, Identités et Représentations Sociales* (pp. 51-61). Rennes: Presses Universitaires.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory studies*, 1(1), 59-71.
- Conway, M. A. (1997). The Inventory of Experience: Memory and Identity. In: W. J. Pennebaker, D. Paèz, & B. Rime (Eds), *Collective Memory of Political Events* (21-45). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah.
- Cubitt, G. (2007). *History and Memory, Historical Approaches*. Manchester University Press.
- Deschamps, J.-C., Paèz, D., & Pennebaker, J. (2001). Mémoire collective des événements sociopolitiques et culturels: représentations sociales du passé à la fin du millenium, Travaux sur la pensée sociale. *Psychologie et Société*, 3 (1), 53-74.
- Deschamps, J.-C., Paèz, D., & Pennebaker, J. (2002). Mémoire collective et histoire à la fin du second millénaire. In: St. Laurens, & N. Roussiau (Eds), *La mémoire sociale, Identités et Représentations Sociales* (pp. 245-257). Rennes: Presses Universitaires.
- Doise, W. (1989). Attitude et représentations sociales. In: D. Jodelet (Ed.), *Les représentations sociales* (pp. 220-238). Paris: Presses Universitaires de France.
- Dragonas, Th., & Bar-On, D. (2000). National Identity among a Neighboring Quartet: The Case of Greeks, Turks, Israelis, and Palestinians. *Journal of Modern Greek Studies*, 18, 2, 335-353.

23. Τα περιφερειακά στοιχεία βρίσκονται σε άμεση σχέση με τον κεντρικό πυρήνα, δηλαδή η παρουσία τους, η σημασία και η λειτουργία τους καθορίζονται από αυτόν. Η ευελιξία τους ωστόσο επιτρέπει στην κοινωνική αναπαράσταση την ένταξη ατομικών διακυμάνσεων, οι οποίες συνδέονται με την ιστορία του υποκειμένου, τις προσωπικές του εμπειρίες και τα βιώματά του. Με άλλα λόγια, επιτρέπει την επεξεργασία εξατομικευμένων κοινωνικών αναπαραστάσεων, οι οποίες οργανώνονται γύρω από έναν κοινό κεντρικό πυρήνα (Abric, 1994).

- Duveen, G., & Lloyd, B. (1990). Introduction. In G. Duveen, & B. Lloyd (Eds), *Social representations and the development of knowledge* (pp. 1-10). Cambridge: Cambridge University Press.
- Forges, J.-F. (1998). *Le travail de mémoire: 1914-1918*. Paris: ESF.
- Gaskell, G. (2001). Attitudes, Social Representations and Beyond. In K. Deaux, & G. Philogène (Eds), *Representations of the Social* (pp. 228-241). Oxford: Blackwell.
- Haas, V., & Jodelet, D. (1999). Pensée et Mémoire sociale. In J.-P. Pétard (Ed.), *Psychologie Sociale* (pp. 111-160). Rosny, Bréal.
- Haas, V. (2000). La « face cachée » de la mémoire. In : M. Lavallée, S. Vincent, C. Ouellet, & C. Garnier (Eds). *Les représentations sociales, Constructions nouvelles* (pp. 83-93). Montréal: GEIRSO, UQAM, (<http://geirso.uqam.ca/publications/monographies.php>).
- Haas, V. (2007). De l'incommunicable à l'intransmissible : la question du silence dans l'entretien de recherche. Actes du colloque Bilan et perspectives de la recherche qualitative. *Recherches qualitatives*, 3, 232-242.
- Haas, V., & Levasseur, E. (2013). Rumour as a symptom of collective forgetfulness. *Culture and Psychology*, 19, 60-75.
- Halbwachs, M. (1925/1994). *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Albin Michel.
- Halbwachs, M. (1968/2013). *La mémoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France. Για την ελληνική μετάφραση βλ. Halbwachs, M. (2013). *Η συλλογική μνήμη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iñiguez, L., Valencia, J., & Viquez, F. (1997). The Construction of Remembering and Forgetfulness: Memories and Histories of the Spanish Civil War. In: W. J. Pennebaker, D. Paèz, & B. Rime (Eds), *Collective Memory of Political Events* (237-252). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahwah.
- Koonz, C. (1994). Between memory and oblivion: concentration camps in German memory. In J. R. Gillis (Ed.), *Commemoration, The Politics of National Identity* (pp. 258-280). Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Laurens, S. & Roussiau, N. (2002). (Eds). *La mémoire collective, Identités et Représentations Sociales*. Rennes : Presses Universitaires.
- Licata, L., Klein, O. & Gély, R. (2007). Mémoire des conflits, conflits des mémoires : une approche psychosociale et philosophique du rôle de la mémoire collective dans les processus de réconciliation intergroupe. *Informations sur les Sciences Sociales*, 46, 4, 563-589.
- Lira, E. (1997). Remembering : Passing Back Through the Heart. In W. J. Pennebaker, D. Paèz, & B. Rime (Eds), *Collective Memory of Political Events* (pp. 223-235). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahwah.
- Μαντόγλου, Α. (1992). Μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του τρόπου πρόσληψης των ελληνικών κοινωνικών κατηγοριών. *ΕΛΨΕ, Ψυχολογία*, 1 (3), 14-29.
- Μαντόγλου, Α. (1996). Η δομή της κοινωνιοψυχολογικής κατηγοριοποίησης των πολιτικών κομμάτων. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 89-90, 105-123.
- Μαντόγλου, Α. (1995/2011). *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, Η συγκρουσιακή σχέση ατόμου και κοινωνίας*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μαντόγλου, Α. (2005/2012). *Μνήμες. Ατομικές, Κοινωνικές, Ιστορικές*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Madoglou, A. (2008). Mnémostratégies vs Léthostratégies et le contenu de la mémoire individuelle volontaire et involontaire. *Bulletin de Psychologie*, 497, 61 (5), 431-448.
- Madoglou, A. (2009). Stratégies de représentations internes et externes de mémoire et d'oubli. *Bulletin de Psychologie*, 504, 62 (6), 515-531.
- Madoglou, A. (2010). Reconstruction autobiographical memories for the present: Objectification, anchoring, generational effect and social contexts. *Psychologica*, 52, 603-626.
- Μαντόγλου, Α. (2010α). *Κοινωνική μνήμη, κοινωνική λήθη: έκδηλες και λανθάνουσες μορφές κοινωνικής σκέψης*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μαντόγλου, Α. (2010β). «Κοινωνικές μνήμες και «αμνησίες» του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας». *ΕΛΨΕ, Ψυχολογία*, 17 (2), 121-139.
- Μαντόγλου, Α. (2011). Αυτοβιογραφική μνήμη και «λήθη» σε προσωπικό, οικογενειακό και κοινωνικό πλαίσιο. *Hellenic Journal of Psychology*, 8, (2), 193-228.
- Μαντόγλου, Α., & Μελίστα, Α. (2010). Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα. Έλληνες και Γερμανοί μιλούν για το παρελθόν τους. Στο Στ. Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης, Β. Παυλόπουλος (Επιμελητές έκδοσης), *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συ-*

- μπεριφορά: 29 Έλληνες κοινωνικοί ψυχολόγοι ανα-κρίνουν την επιστήμη τους (σσ. 317-347). Αθήνα: Πεδίο.
- Madoglou, A., Melista, A., & Liaris-Hochhaus, S. (2010). Greeks' and Germans' representations of world events: Selective memory and voluntary oblivion. *Papers on Social Representations*. <http://www.psych.lse.ac.uk/psr/>, 19 (2).
- Μαντόγλου, Α., & Μελέτη, Κ. (2013). *Επιστημονικός λόγος περί κοινωνικών αναπαραστάσεων και ιδεολογιών*. Αθήνα: Πεδίο.
- Mannheim, K. (1928/1990). *Le problème des générations*. Paris: Nathan.
- Marques, J., Paèz, D., & Serra, A. (1997). Social Sharing, Emotional Climate, and Transgenerational Transmission of Memories: The Portuguese Colonial War. In J. Pennebaker, D. Paèz., & B. Rime (Eds), *Collective Memory of Political Events* (pp. 253-275). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Moliner, P. (1993). Cinq questions à propos des représentations sociales. *Les Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale*, 20, 5-14.
- Moscovici, S. (1961/1976). *La Psychanalyse son image et son public*. Paris: Presses Universitaires de France. Για την ελληνική μετάφραση βλ. Moscovici, S. (1999). *Η ψυχανάλυση, η εικόνα της και το κοινό της*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Moscovici, S. (1981). On Social representations. In: J. P. Forgas (Ed.), *Social cognitions: perspectives on everyday understanding* (pp.181-209). London: Academic Press.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 211-250.
- Μπούσχοτεν, Β. Ρ., Βερβενιώτη, Τ., Βουτυρά, Ε., Δαλκαβούκης, Β., & Μπάδα, Κ. (2008). (Επιμελητές έκδοσης). *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Mummendey, A., Mielke, R., Wenzel, M., & Kanning, U. (1996). Social identity of East Germans: The process of unification between East and West Germany as a challenge to cope with "negative social identity". In G. M. Breakwell, & E. Lyons (Eds.), *Changing European identities: Social psychological analyses of social change* (pp. 405-428). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Nora, P. (1986). *Les Lieux de la mémoire. La Nation*. Paris: Gallimard.
- Olazabal, I. (1996). Considérations générales sur la mémoire et l'oubli dans les sociétés. *Altérités*. 1 (1), 1-21.
- Olick, J. K. (1999). Collective Memory: The two cultures. *Sociological Theory*. 17 (3), 333-348.
- Pennebaker, J. W., & Banasik, L. B. (1997). On the creation and maintenance of collective memories: History as Social Psychology. In W. J. Pennebaker, D. Paèz, & B. Rime (Eds), *Collective Memory of Political Events* (pp. 3-19). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahwah.
- Ricoeur, P. (1998). La marque du passé. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 1, 7-31.
- Ricoeur, P. (1999). A l'horizon de la prescription: l'oubli. Débat. In *Pourquoi se souvenir?* (pp. 92-95). Colloque, Académie Universelle des Cultures. Paris: Grasset.
- Rosa de, S., & Mormino, C., (2002). Au confluent de la mémoire: Étude sur l'identité Nationale et Européenne. In S. Laurens, & N. Roussiau, (Eds), *La mémoire collective, Identités et Représentations Sociales* (pp. 119-137). Rennes: Presses Universitaires.
- Rouquette, M.-L. (1997). *La Chasse à l'immigré. Violence, mémoire et représentations*. Paris : Mardaga.
- Roussiau, N., & Renard, E. (2003). Des représentations sociales à l'institutionnalisation de la mémoire. *Connexions*, 80, 31-41.
- Rouso, H. (1999). Le statut de l'oubli. In *Pourquoi se souvenir?* (pp. 109-112). Colloque, Académie Universelle des Cultures. Paris: Grasset.
- Schuman, H., & Scott, J. (1989). Generations and Collective memory. *American Sociological Review*, 54, 3, 359-381.
- Simondon, M. (1982). *La Mémoire et l'oubli dans la pensée grecque jusqu'à la fin de Vème siècle avant J.-C.* Paris: Les Belles Lettres.
- Smith, A. (1991). *National Identity*. London: Penguin.
- Thadden, R. (1999). Une histoire, deux mémoires. In *Pourquoi se souvenir?* (pp. 46-51). Colloque, Académie Universelle des Cultures. Paris: Grasset.
- Φραγκουδάκη, Α., & Δραγώνα, Θ. (Επιμ.), (1997). «Τι είν' η πατρίδα μας;». *Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Φλάϊσερ, Χ. (2008). *Οι πόλεμοι της Μνήμης. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στη Δημόσια Ιστορία*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Viaud, J. (2003). Mémoire collective, représentations sociales et pratiques. *Connexions*, 80, 13-30.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ταξινόμηση γεγονότων που εμφανίζονται με χαμηλή συχνότητα (< 3) σε ευρύτερες θεματικές κατηγορίες

1.	ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ (θεμέλια δημοκρατίας, γέννηση δημοκρατίας, Οδύσσεια, αρχαϊκή περίοδος, αρχαία Ελλάδα, Ακρόπολη, Ολυμπιακοί αγώνες, επιστήμες από αρχαία Ελλάδα, αρχαία γραμματεία, κατασκευή Παρθενώνα, γέννηση Ολυμπιακών αγώνων, πολιτισμός αρχαίας Ελλάδας, αρχαία τέχνη, άλωση Τροίας)
2.	ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ (Σωκράτης, γέννηση Αριστοτέλη, Καποδίστριας, Τρικούπης, Κολοκοτρώνης, Μπουμπουλίνα)
3.	ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ (Είσοδος στο ευρώ, είσοδος στην ΕΟΚ, είσοδος στην ΟΝΕ)
4.	ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ (Ίδρυση πανεπιστημίων, τεστ Παπανικολάου, πολιτισμικό επίπεδο, νεοελληνικός διαφωτισμός, έργα Βενιζέλου, αναγέννηση, νόμπελ λογοτεχνίας Σεφέρη, ανάπτυξη Ελλάδας)
5.	ΙΔΑΝΙΚΑ (Ελευθερία, δημοκρατία, ειρήνη, ελληνική φιλοσοφία)
6.	ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ (Γουδί, μάχη Κιλελέρ)
7.	ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1940 (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, εθνική αντίσταση, αντάρτικο, κατέβασμα γερμανικής σημαίας από την Ακρόπολη)
8.	ΔΙΑΦΟΡΑ (Χαρούμενα παιδικά χρόνια, Κυριακίδης μαραθωνοδρόμος, τηλεπαιχνίδι στη Βρετανία, Eurovision 2005, τα τελευταία 80 χρόνια, κοπή θηλών των Τούρκων γυναικών)
9.	ΑΔΙΚΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΩΝ (Φυλάκιση Κολοκοτρώνη, δολοφονία Καποδίστρια, υπόθεση Μπελογιάννη, παράδοση Οτσαλάν)
10.	ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ (Μπάσκετ, μπάσκετ Ρώμη, διακρίσεις στους Ολυμπιακούς αγώνες, ΑΕΚ-ΟΣΦΠ 4-0)
11.	ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ (Εκλογές 1981, συνθήκη Λοζάνης, κυβέρνηση Παπανδρέου, εκλογές 2012, δικτατορία Μεταξά, κινητοποιήσεις 1991, άνοιγμα συνόρων)
12.	ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ (πολιτικοί, πολιτική ηγεσία τελευταίων ετών, διαφθορά πολιτικών, πολιτικό σύστημα, οικονομικά σκάνδαλα, δικτατορία Μεταξά, απώλεια εθνικής κυριαρχίας, Βατοπέδι, πτώχευση επί Τρικούπη)
13.	ΟΛΗ Η ΙΣΤΟΡΙΑ (Νίκες Ελλήνων, πόλεμοι, το μεγαλύτερο ποσοστό της ιστορίας περιτριγυρίζεται από λήθη)
14.	ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ (Τσέρνομπιλ, πυρκαγιές, φωτιές Πάρνηθας, πυρκαγιά Ηλείας, σεισμός Αιγίου 1995)
15.	ΠΡΟΔΟΣΙΕΣ (Εφιάλτης, προδότης Στεργιάδης, δωσίλογοι από την αρχαιότητα έως σήμερα)
16.	ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ (Επικυριαρχία Βενετίας στα Επτάνησα, Σταυροφορίες)
17.	ΣΦΑΓΗ ΔΙΣΤΟΜΟ/ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ (Σφαγή Δίστομο, σφαγή Καλάβρυτα)

Greece, a stake for memory and oblivion: Pride, trauma and sham

ANNA ΜΑΝΤΟΓΛΟΥ¹

ABSTRACT

The present study aims at exploring the role of age, gender, intra-national identification and political positioning in the recollection of the representational voluntary (=memory) and involuntary (=oblivion) historical-national past of Greece in conditions of pride, trauma and shame. In this experimental field study participated 254 men and women of different ages, who, after having read a text of a concise presentation of the Greek past -cutting off events either of pride, or of trauma and shame- noted three events that they wish to remember and three events that they wish to forget for ever from the Greek history. The interesting finding of the present study is associated with the emergence of four voluntary and involuntary organizing principles of thought about the historical past of Greece: a) a powerful and ruling memory, b) a regal memory of pride, c) a traumatical oblivion and, d) a shameful oblivion. The above ways of thinking are consensus and independent of the age, gender, political positioning and participants' intra-national identification, as well. Any possible differences in perceiving the historical past concern individual variations rather than national collective concepts. This result is in line with the idea of a superior, urgent or regal national identity, which is constructed against other national identities and strategically «select» -institutionally and communicatively- to remember a positive, glorious, ruling and regal past, which makes ingroup members feel proud, while it decides not to communicate its traumatical (remedy oblivion) and, mainly, the shameful past (wormwood oblivion).

Keywords: Social representations, Historical memory, Historical oblivion, National identity.

1. Address: Professor of Social Psychology, Department of Psychology, Panteion University, Syngrou Avenue 136, 17671, Athens, Greece. Tel.: 0030-2104941965 & 0030-6976569076. E-mail :madoglou@panteion.gr & madoglou@gmail.com